
Discoursanalyse van overgewicht

Een Foucauldiaanse analyse
van maatschappelijke
problemen rond
lichaamsgewicht

Laurie Koekenbier

Begeleider: dr. J.P.M. Philips
21 juli 2012

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Alledaagse kijk op lichaamsgewicht	6
3. Discoursen	10
3.1 Definiëren van het discours	10
3.2 Discoursanalyse	14
3.3 Opkomst van het discours	17
3.4 Tegenwoordige discoursen naast elkaar	21
4. Macht	25
4.1 Definiëren van macht	25
4.2 Kennis en macht	28
5. Discipline en het lichaam	31
6. Conclusie	35
Bibliografie	38

1. Inleiding

De druk om slank te zijn en de obesitasepidemie: het zijn twee grote problemen in ons maatschappij die allebei cirkelen ze rond lichaamsgewicht. Voor anorexia word ik al sinds mijn twaalfde gewaarschuwd door meidenbladen, tv-programma's en de verzorgingslessen op school. Ze weten hoe groot de druk voor (jonge) vrouwen is om slank te zijn. 'Niet doen hoor, te weinig eten! Laat je niet gek maken door de billboards en advertenties, reclames en videoclips. Je bent mooi zoals je bent, en die magere modellen zijn niet gezond en trouwens ook helemaal niet echt want ze zijn compleet gefotoshopt.' We moeten jonge meisjes waarschuwen voor de media, want die zijn de boosdoener. Meisjes moeten weerbaarder gemaakt worden want de media zijn sterk en overtuigend. Aan de andere kant van het spectrum staat overgewicht. De afvalprogramma's schieten als paddenstoelen uit de grond. *Obese* (RTL), *Help Ons Kind is te Dik* (RTL) en *I Used to be Fat* (MTV) zijn slechts enkele voorbeelden van de programma's die laten zien hoe dikkerds een handje worden geholpen met afvallen. Er zijn discussies over welk voedsel een schoolkantine wel en niet mag verkopen. Er wordt gewaarschuwd in tv-spotjes en in advertenties voor de gevaren van overgewicht. Maar ook tussen de extremen in zijn mensen bezig met hun lichaamsgewicht. Iedereen wil een goed gewicht, wat betekent dat je gezond bent, maar bovenal dat je mooi bent. Bijna iedereen is met haar/zijn gewicht bezig, er wordt over bericht en voorgelicht in de media en er zijn grote discussies over de berichtgeving. Het is een *hot topic* maar er is nog niet alles over gezegd.

Ik wil in deze scriptie een ander licht werpen op onze kijk op lichaamsgewicht met behulp van Michel Foucaults ideeën. Michel Foucault (1926-1984) is niet een filosoof met duidelijk theorieën en systemen. In plaats daarvan schetst hij een beeld van hoe bepaalde ideeën tot stand zijn gekomen en welke rol macht en kennis daarin spelen. Kenmerkend is dat hij laat zien hoe contingent onze ideeën van waarheid zijn en hoe anders er door de tijd heen naar verschillende thema's is gekeken. Foucault reconstrueert de populaire ideeën en relateert ze, om te laten zien dat de populaire visie slechts één manier is om naar de situatie te kijken.¹ Inherent aan deze werkwijze is het idee dat zijn eigen ideeën niet een absolute waarheid neerzetten maar een andere manier van kijken naar de thema's zijn, waarbij hij een completer plaatje tracht neer te zetten en een inkijkje wil geven in hoe macht de kijk op veel thema's vormt.

Er is veel geschreven over lichaamsgewicht op veel niveaus. Zo zijn er de teksten over voeding en bewegen en teksten die kritiek leveren op de alleen op schoonheid gerichte

---

¹ Lisa Downing, *The Cambridge Introduction to Michel Foucault* 3e dr. (New York: Cambridge University Press 2010) 1e druk 2003. p vii

maatschappij met een sterk maar onrealistisch ideaalbeeld. De schuld wordt vaak gegeven aan de media die dit ideaal verspreiden en zo mensen dwingen zich er aan aan te passen, en die tegelijk ook de keuze voor fast food promoten. Het wordt vaak voorgesteld als aan de ene kant de stimulans tot consumeren en het streven naar een ideaalbeeld, en aan de andere kant de weerloze mens die heen en weer wordt getrokken. Het probleem is duidelijk: enerzijds klagen mensen over het schoonheidsideaal waar bijna niemand aan kan voldoen en anderzijds is er een groeiende groep met (extreem) overgewicht. Mijn hoofdvraag zal zijn: Wat krijgen we te zien door Foucaults methode toe te passen op maatschappelijke problemen rond overgewicht? Wat zal er duidelijk worden dat eerst over het hoofd werd gezien?

Met Foucaults discoursanalyse wil ik laten zien dat er ook op een andere manier naar de machtsverhoudingen kan worden gekeken. De trend is om alle schuld en macht bij de media en de overheid te leggen. Foucault helpt ons in te zien dat de situatie die er nu is, is bepaald door vele verschillende kleine bewegingen en niet alleen voortkomt uit de beslissingen van enkele grote spelers. Wat Foucault kan toevoegen aan een oplossing voor de kwestie 'gewicht' is een andere kijk op macht en kennis, die laat inzien hoe de kennis en oordelen die we nu over gewicht hebben in elkaar steken en ook hoe ze samenhangen met andere diepgewortelde ideeën. Waarom vinden wij slank zijn zo belangrijk? Met deze analyse zal ik laten zien dat het probleem diep in de poriën van de maatschappij zit.

Ik zal hier vooral gebruik maken van *Discipline and Punish* (1975) en *The Will to Knowledge* (1976). Deze boeken komen beide uit de zogenaamde genealogische periode van Foucault. Deze komt na zijn archeologische periode die voornamelijk voor en tijdens de jaren '60 plaatsvindt. In de vroegere periode bestudeerde Foucault voornamelijk kennis en discourses door een psychologische en filosofische bril.² In *The Archaeology of Knowledge* beschrijft hij zijn werkwijze in zijn grootste archeologische werken zoals *The Birth of the Clinic* en *The Order of Things*. De latere genealogische periode vanaf de jaren '70 is gecompliceerder dan de archeologische. Er komt ook een historische invalshoek bij maar het belangrijkste verschil in deze werken is de rol van macht. *Discipline and Punish* wordt vaak gezien als de overgang tussen de twee periodes.³ Een tekortkoming aan de archeologische methode was dat niet te verklaren was hoe twee discourses in elkaar over konden gaan.⁴ Je kunt de archeologische analyse zien als een *snapshot*.⁵ Door macht in het plaatje te betrekken wordt een dynamischer beeld geschetst waarin kan worden aangegeven hoe kennis zich ontwikkelt. Hoe worden kennis en een discours gevormd door de werking van macht? In tegenstelling tot de eerdere

---

² Sara Mills, *Michel Foucault* (Londen: Routledge, 2003). p23

³ Gary Gutting, "Michel Foucault", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (editie herfst 2011) red. Edward N. Zalta, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/foucault/> laatst geraadpleegd op 22-06-'12.

⁴ Gutting, "Michel Foucault"

⁵ Mills, *Michel Foucault* p25

werken, richt Foucault zich er nu op hoe de vorming van kennis in de geschiedenis verliep, in plaats van enkel de kennis op een bepaald moment te analyseren. Ook gaat hij in deze werken meer in op wat waarheid is.⁶ Niet op een ontologische wijze, maar met de vraag hoe in een discours waarheid wordt gevormd. Alles wat als waarheid wordt gezien, is volgens Foucault contingent en wordt gevormd door machtsstructuren.

Ik richt mij in deze scriptie op de latere periode van Foucault omdat deze, doordat de methode complexer is, meer aspecten kan duiden en verklaren. Ik ben vooral geïnteresseerd in hoe macht een rol speelt in het thema van lichaamsgewicht en ik denk dat dit concept veel kan helpen verklaren. Foucault ziet macht niet als iets dat enkel de staat in handen heeft maar als een complex netwerk van relaties die constant aan verandering onderhevig zijn. Met zijn methode kun je een licht werpen op de druk van buitenaf, dat wil zeggen: wetten en regels waar mensen zich aan moeten houden maar ook de druk vanuit de maatschappij om slank te zijn. Daarnaast helpt hij ook te verklaren hoe de mens zichzelf disciplineert, dus hoe de macht ook van binnenuit komt. Ik denk dat beide kanten bekijken, macht zowel van binnenuit als van buitenaf belichten, een belangrijke invalshoek biedt in het probleem van obesitas en eetstoornissen.

The Will to Knowledge (WK) en *Discipline and Punish (DP)* gaan beide over hoe in de geschiedenis de kennis en machtsrelaties zijn gevormd die vandaag de dag onze kijk op respectievelijk het strafstelsel en de seksualiteit bepalen. Deze manier van analyseren wil ik toepassen op het onderwerp lichaamsgewicht. Ik wil een discoursanalyse maken waarin ik bestudeer welke discourses hier momenteel het meest dominant zijn en welke machtsrelaties daarin een rol spelen. In *The Will to Knowledge* is te lezen hoe meerdere discourses over eenzelfde onderwerp naast elkaar kunnen bestaan. Dit gegeven zal ik hieronder gebruiken om meerdere discourses omtrent lichaamsgewicht duidelijk te maken. Ook wordt in dit werk duidelijk dat de veranderingen in machtsrelaties niet zozeer voortkwamen uit veranderingen in de wet, maar juist van onderaf. Dit is ook een belangrijk aspect dat ik wil gebruiken aangezien er voor de omgang met het eigen lichaam ook geen formele wetten zijn opgelegd. Uit *Discipline and Punish* gebruik ik de ideeën over de effecten van macht op het lichaam, en het idee van disciplineren: een vorm van macht is die is geïnternaliseerd en niet simpelweg wordt opgelegd.

Het maken van een discoursanalyse is iets dat in navolging van Foucault veel gedaan wordt, maar waar geen duidelijke richtlijnen voor zijn. Foucault heeft nooit een methode opgesteld, maar er zijn wel terugkerende elementen. Zo gaat een discoursanalyse altijd in op talige uitingen over een bepaald onderwerp en meestal ook op andere uitingen als afbeeldingen en houdingen. De kunst is om hier de eenheid in te zien en die te contrasteren met andere ideeën

---

⁶ Mills, *Michel Foucault* p25

in andere tijden of op andere plaatsen. Hiermee kunnen we de contingentie van ons denken inzien en zien dat de eigen ideeën vaak net zo ‘vreemd’ zijn als die van anderen. Ik zal in paragraaf 3.2 dieper ingaan op hoe de discoursanalyse in deze scriptie wordt gemaakt.

Ik begin bij het begrip ‘discours’, omdat het discours het denkraam vormt waaruit de ideeën over lichaamsgewicht komen. Vervolgens ga ik in op macht, omdat dit de drijfkracht is achter veranderingen in het discours. De samensmelting van macht en kennis laat zien dat er vaak verkeerd naar kennis wordt gekeken: als iets objectiefs, terwijl het een uitoefening van macht is. Dit duo helpt de werking van, en de veranderingen in het discours in te zien.

Als laatste zal ik aantonen dat deze omgang met het lichaam een voorbeeld is van hoe discipline werkt, zoals Foucault de huidige vorm van macht noemt. Ik zal terugkeren naar het lichaam en aangeven hoe dit wordt gevormd door het discours.

Maar eerst zal ik de maatschappelijke problemen rond lichaamsgewicht nog wat verder verkennen om de relevantie van dit thema duidelijk te maken.

2. Alledaagse kijk op lichaamsgewicht

Deze paragraaf dient aan te geven wat de belangrijkste standaard opvattingen over lichaamsgewicht zijn in deze maatschappij en deze tijd. Ik schrijf het op een persoonlijke manier, dat wil zeggen: aan de hand van de ervaring van personen, maar dit hoeft natuurlijk niet voor ieder individu te gelden. Ik probeer een beeld te vormen dat zo dicht mogelijk bij een algemene of gemiddelde opvatting ligt. Hiermee zal de maatschappelijke relevantie van dit onderwerp naar voren komen en wordt het onderwerp of probleem gespecificeerd. Daarnaast biedt deze opvatting van hedendaagse problemen rond lichaamsgewicht de basis van de discoursanalyse.

Mensen die zwaar overgewicht of obesitas hebben, hebben vaak meerdere problemen. Ten eerste lopen zij een gezondheidsrisico. Door het overgewicht worden gewrichten extra belast waardoor die eerder slijten. Daarnaast hebben dikke mensen vaker last van diabetes type 2, hart- en vaatziekten, ademhalingsproblemen en zelfs bepaalde soorten kanker komen vaker voor bij mensen met zwaar overgewicht⁷. Toch is het moeilijk voor veel mensen om echt te beseffen dat deze risico's zijn verbonden aan hun leefstijl. De dingen die nog niet zijn, zijn vaak geen reden om de manier van leven nu aan te pakken. Wat vaker de drijfveer is, is de last die mensen nu al ondervinden. Dikke mensen kunnen moeilijker bewegen, hebben door het drukkende vet en slechte conditie vaak last van ademhalingsproblemen en zitten mogelijk al in een voorstadium van diabetes. Dit zijn duidelijkere tekenen dat er iets moet gebeuren. Maar minstens zo'n groot probleem is de manier waarop er naar dikke mensen wordt gekeken. Als je dik bent wordt je lelijk gevonden en lui. Mensen met overgewicht worden vaak gepest of gemeden en dat gebeurt niet alleen kinderen. Ook volwassenen kunnen met de nek aangekeken worden vanwege hun lichaamsgewicht. Dit zorgt er voor dat naast de lichamelijke ongemakken, mensen zich ook slecht kunnen voelen door de manier waarop ze behandeld worden. Vaak hebben dikke mensen een slecht zelfbeeld, zijn ze onzeker of hebben soms serieuze psychische problemen mede door hun overgewicht.

Deze problemen komen goed naar voren in de populaire tv-programma's over dikke mensen die willen afvallen. Meestal is de grootste drijfveer dat ze zich lelijk voelen en merken dat mensen hen aankijken op hun gewicht. Het programma *Help Ons Kind is te Dik* van RTL is een goed voorbeeld hiervan. Het programma behandelt een gezin waarvan de ouders bezorgd zijn over de gezondheid van het kind. Door de professionals die betrokken zijn bij het programma worden zowel de lichamelijke als de geestelijke gezondheid van het kind behandeld. Dit laatste richt zich op de effecten van het te dik zijn, zoals het gebrek aan zelfvertrouwen, maar ook op de reden van het overgewicht. Afhankelijk van de leeftijd van

---

⁷ 'Overgewicht' <http://www.voedingscentrum.nl/encyclopedie/overgewicht.aspx> laatst geraadpleegd op 22-06-'12

het kind en het gewicht van de ouders (vrijwel altijd ook te zwaar) wordt één van de twee de vraag gesteld: waar ging het mis? Wat is er gebeurd dat je niet een normaal gewicht hebt? Een veertien jarig meisje antwoordt dat het de scheiding van haar ouders is waar ze het erg moeilijk mee heeft en als ze verdrietig is, stopt ze zichzelf helemaal vol. In een andere aflevering antwoordt een volkse moeder van 105 kilo dat ze het niet weet, ‘we houden gewoon erg van het Bourgondische leven: frikadelletjes met lekker veel saus enzo’.

De verantwoordelijkheid voor het overgewicht is ook een thema voor discussie in onder andere krantenartikelen en bij uitstek voor ethische commissies. Aan de ene kant worden mensen zelf verantwoordelijk bevonden voor wat ze eten en hoeveel ze bewegen, maar aan de andere kant wordt de overheid of scholen ook vaak een rol toebedeeld. De overheid bepaalt bijvoorbeeld wat er wel en niet op een school voor voedsel mag worden verkocht, dat er geen snoepreclames gericht op kinderen mogen worden vertoond, dat er voorlichtingsfilmpjes op tv komen over eten en bewegen en wat voor soort voedingsstoffen er wel of niet in voedsel mogen worden verwerkt. Maar allerlei andere instanties proberen ook mensen te beïnvloeden in hun levensstijl: de eerder genoemde scholen, de sportschool, talloze reclames voor voedingsmiddelen en TellSell-achtige reclames voor het ultieme sportapparaat en afslankmiddeltjes. Ook de inrichting en sfeer van het kantoor waar je werkt hebben invloed op je mate van energie-inname en -verbruik. Wat ligt er in de bedrijfskantine? Wordt een wandelingetje maken in de pauze gepromoot?

Want los van de problemen die het dik zijn met zich meebrengt voor het individu, zorgt het grote aantal mensen met zwaar overgewicht ook voor problemen in de maatschappij. Hoge ziektekosten en veel werkverzuim kosten de maatschappij veel geld. De vraag dient zich aan of het dan gerechtvaardigd is om mensen met overgewicht een hogere ziektekostenpremie te laten betalen?⁸ Of hebben de overheid en (huis)artsen ook de verantwoordelijkheid om mensen op de risico's van hun overgewicht te wijzen?⁹ Kun je het mensen kwalijk nemen dat ze te dik zijn als ze niet goed weten hoe ze moeten eten? Nu er zo veel voedsel met veel suiker en vet te koop is en er reclame voor wordt gemaakt, heeft de overheid dan niet de verantwoordelijkheid mensen goed voor te lichten? Aan de andere kant: kun je mensen ook dwingen naar de sportschool te gaan of verbieden zakken chips in hun winkelwagentje te stoppen? Of misschien gaat de overheid nu al te ver met de beperkingen die ze legt op wat er in een schoolkantine mag worden verkocht.

---

⁸ Zie bijvoorbeeld: ‘Premieverhoging bij overgewicht’, 31-01-’12

http://www.telegraaf.nl/overgeld/verzekeringen/11415708/Premieverhoging_bij_overgewicht_.html laatst geraadpleegd op 22-06-’12

Of: ‘Verzekeraars vragen hogere premie bij overgewicht’, 31-01-’12

<http://www.nu.nl/algemeen/2728971/verzekeraars-vragen-hogere-premie-bij-overgewicht.html> laatst geraadpleegd op 22-06-’12

⁹ Voor voorbeelden van ethische discussies rond gezondheid, zie de website van het Centrum voor Ethiek en Gezondheid: www.ceg.nl

De problemen van overgewicht zijn één kant van het spectrum. Er zijn ook veel mensen met een normaal gewicht die dagelijks met hun gewicht bezig zijn. Want niet alleen de mensen met obesitas willen afvallen, ook mensen met een zogenaamd gezond gewicht willen dat vaak. Vrouwenbladen staan er vol mee en de TellSell-reclames voor afslankdrankjes zijn echt niet alleen gericht op mensen met zwaar overgewicht. Veel mensen letten dagelijks op hun eten omdat ze anders te dik worden, gaan hardlopen of naar de sportschool, niet omdat ze daar gezonder van worden maar omdat ze mooier willen worden. Wie wil er niet een paar pondjes kwijt? De meeste vrouwen wel, mannen iets minder.¹⁰ Want naast gezondheid is ook schoonheid nauw met lichaamsgewicht verbonden. Vrouwen bespreken de beste afvaltips met vriendinnen of op fora, al dan niet van grote damesbladen.

Als je er geïnteresseerd in bent, is er ontzettend veel te lezen over lichaamsgewicht en de beste leefstijlen om gezond dan wel slank te blijven. Dan weer moet je vet laten staan, dan weer de koolhydraten.¹¹ Dan weer moet je veel sporten, dan weer moet je vooral op je eten letten. De trends veranderen steeds en de wetenschappers zijn het er maar niet over eens. Veel mensen, met name vrouwen, zijn jaren aan het diëten en aan het jojoën, in afwachting van het juiste redmiddel.

Waarom willen we eigenlijk allemaal zo slank zijn? Dat komt door het schoonheidsideaal dat zo ontzettend gericht is op slank zijn. Dat zie je overal om je heen gerepresenteerd. In alle reclames, televisieseries, films en etalages zie je hetzelfde lichaam: slank, glad, goed geproportioneerd en jong. Deze plaatjes vind je overal: op tv, op billboards op straat, in modecatalogi, in bladen (zowel in advertenties als in illustraties bij artikelen) en op posters in bushaltes. Deze beelden zetten een verkeerd en eenzijdig beeld neer van hoe iemand eruit moet zien. En aangezien we er mee gebombardeerd worden, is het niet gek dat iedereen aan dit ideaalbeeld wil voldoen. Zelfs jonge meiden zijn zich al bewust van de ideale lijn en de gevolgen voor het liefdesleven. In de vragenrubriek van Tina nummer 23 van 2012 staat de vraag: 'Ik voel me dik, ik krijg vast nooit een vriendje...' Gelukkig krijgt het meisje een eerlijk antwoord van Tina die zegt dat iedereen zich wel eens dik voelt, ook de dunne meisjes. Maar jongens houden van alle soorten meisjes, dus je hoeft je geen zorgen te maken over je lijn.

De Volkskrant besteedde onlangs aandacht aan de groeiende groep vrouwen die tevreden zijn met hun maatje meer en in willen gaan tegen het ideaalbeeld.¹² 'Stop met lijnen en gij zult gelukkig zijn', belooft de inleiding ons. De strekking van het artikel is dat als je sport en

---

¹⁰ 'Vrouwen voelen zich te dik, mannen zijn het' 07-02-'12 <http://www.nu.nl/gezondheid/2734774/vrouwen-voelen-zich-dik-mannen.html> laatst geraadpleegd op 09-06-'12

En: 'Kijk als een man naar je lichaam' Spits 09-05-'12

¹¹ Marie-Louise Schipper, 'Omstreden oervoer', Volkskrant wetenschapskatern 26-05-'12 p6

¹² Evelien van Veen, 'Maak je niet dun', Volkskrant Magazine 02-06-'12, p24-28

gezond eet, maar toch een maatje meer hebt, dat helemaal geen schande is. Als je een gezond lichaam hebt, maakt je kledingmaat niet zo veel uit. Het zou mooi zijn als de mode-industrie en de filmmakers dat ook eens zouden beseffen.

Ook in deze discussie is de verantwoordelijkheid een belangrijk aspect. Alleen is het nu niet de vraag wie er verantwoordelijk is voor het gewicht, maar wie er verantwoordelijk is voor het zelfbeeld van (vooral) jonge vrouwen. Ze spiegelen zich aan afbeeldingen op tv en in bladen en krijgen hierdoor snel het idee dat ze te dik zijn en dat dit iets is om je voor te schamen, en dat het je sociale leven geen goed doet. Is de mode-industrie hier verantwoordelijk voor omdat dit veel van deze afbeeldingen verspreidt of ligt een deel van de verantwoordelijkheid ook bij bijvoorbeeld de ouders en leraren, personen die moeten voorlichten?

Hierboven heb ik beschreven wat de alledaagse kijk is op problemen met lichaamsgewicht. Ik wil nu onderzoeken wat voor licht Foucault kan werpen op de ideeën van lichaamsgewicht. Worden er dingen duidelijk die eerst verborgen bleven?

3. Discoursen

Voor de discoursanalyse is het van belang te weten wat een discours precies is. Hieronder zal dat uitgelegd worden met enkele voorbeelden uit het thema. Daarna wordt er in 3.2 ingegaan op de discoursanalyse zelf. Dit wordt verhelderd door eerst een breed discours uiteen te zetten over hoe er tegenwoordig tegen het lichaam aangekeken wordt (3.3), en vervolgens een completere omschrijving van de verschillende subdiscoursen rond lichaamsgewicht te geven (3.4). Dit is nog niet een complete discoursanalyse, omdat daarvoor ook de termen macht en kennis van belang zijn. Deze zullen in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

3.1 Definiëren van het discours

Het begrip discours is in Foucaults werk van groot belang. Maar zo belangrijk als het is, zo moeilijk is het om er grip op te krijgen. In de meeste van zijn werken geeft hij van dit begrip geen definitie maar gebruikt het wel regelmatig. Zo ook in *The Will to Knowledge* en *Discipline and Punish*. ‘Discours’ wordt vaak gebruikt maar telkens op een net andere manier.

De discoursanalyse is iets dat stapje voor stapje meer vorm krijgt. Foucault neemt het thema als rode draad door zijn boek, en voegt beetje bij beetje nieuwe informatie en nieuwe interpretaties toe. Telkens belicht hij het probleem op een nieuwe manier die weer nieuwe kanten laat zien. Ik zal dit ook proberen hieronder, om aan de hand van de begrippen telkens een andere kant van het probleem te laten zien. De vaagheid van ‘discours’ en ‘discoursanalyse’ in Foucaults werk maken dat er geen harde regels in de methode zijn, dus ik zal dit op eigen wijze doen. Dit zal ik toelichten in de paragraaf 3.2 Eerst zal ik ingaan op wat ‘discours’ is.

De meeste introducties en wijzers in de ideeën van Foucault beschrijven zijn werk in chronologische volgorde: ze behandelen een voor een de verschillende boeken en invloedrijke teksten of periodes in zijn werk. Zodoende staan in deze overzichten vaak geen duidelijke definities van belangrijke begrippen; Foucault laat dat immers ook vaak achterwege. Een werk dat wel ordent op de begrippen en juist die analyseert en verheldert in plaats van de verschillende teksten te behandelen, is *Michel Foucault* van Sara Mills¹³. Hierin wordt een hoofdstuk gewijd aan het begrip discours en dat zal ik veel gebruiken in dit hoofdstuk.

---

¹³ Mills, *Michel Foucault*

De simpelste opvatting van een discours is een samenhangende set van ideeën over een bepaald onderwerp. Bijvoorbeeld het discours over lichaamsgewicht omvat alle gangbare ideeën die hierover bestaan binnen het kader van onze tijd en maatschappij. In de paragraaf ‘alledaagse kijk op lichaamsgewicht’ heb ik een groot deel van het huidige discours rond lichaamsgewicht beschreven. Maar ook binnen het onderwerp van lichaamsgewicht kunnen verschillende discourses worden gespecificeerd. Een voorbeeld hiervan is het wetenschappelijke discours over gezond gewicht of het discours over schoonheid. Foucault definieert ‘discours’ in *The Archaeology of Knowledge* als volgt:

the general domain of all statements, sometimes as an individualizable group of statements, and sometimes as a regulated practice that accounts for a number of statements¹⁴

Discours heeft hier dus al drie betekenissen. Een *statement* is een geldige uitspraak, dat wil zeggen een uitspraak die autoriteit heeft en als waar wordt gezien. *The general domain of all statements* zijn alle uitspraken die betekenis hebben. Dit is een breed domein en kan gezien worden als een soort tijdgeest. Als tweede definitie wordt een discours gezien als een afzonderlijke groep van uitspraken over een bepaald onderwerp, zoals het discours over gezondheid. Tot slot: *A regulated practice that accounts for a number of statements* staat voor ongeschreven regels en structuren die aan de grondslag liggen voor het vormen van uitspraken.¹⁵ Dit kunnen regels in de taal zijn of omgangsregels over hoe iemand aan te spreken, maar ook de regels voor het schrijven van een wetenschappelijk onderzoek, wat een goede hypothese is en wat een goede methode om de hypothese te bevestigen of te ontkennen. In het archeologische werk worden de *statements* vooral gezien als uitspraken die instituties hebben gedocumenteerd, oftewel het archief.¹⁶ Foucault zocht hier meer naar de tastbare overblijfselen van de gangbare opvattingen in bijvoorbeeld wetboeken en teksten van de kerk. Dit geeft een inzicht in hoe mensen destijds dachten en handelden, maar er is natuurlijk veel meer dan het gedocumenteerde. In tijden dat het grootste gedeelte van de bevolking ongeletterd was, zullen er geen documenten zijn aangelegd met de ongezouten mening van het volk over de vorst.

In het latere werk van Foucault is discours een breder begrip en wordt meer en meer van belang wat het is dat er voor zorgt dat sommige dingen in het discours blijven, en andere er niet in komen of er weer uit verdwijnen.¹⁷ Ten tijde van WK en DP begint macht een grotere rol te spelen in zijn werk en met de werking van macht krijgt Foucault een andere kijk op het discours. Nu analyseert hij niet alleen wat er op een bepaald moment binnen een discours valt,

---

¹⁴ Geciteerd in Mills, *Michel Foucault* p53. Foucault 1972: 80

¹⁵ Mills, *Michel Foucault* p53

¹⁶ Clare O'Farrell 2007 <http://www.michel-foucault.com/concepts/index.html> laatst geraadpleegd op 22-06-'12

¹⁷ Mills, *Michel Foucault* p55

maar onderzoekt hij ook de drijfveren van verandering, waar macht een ander perspectief op biedt. Aan de rol van macht zal ik in het volgende hoofdstuk uitgebreid aandacht besteden. Mills schrijft over de verandering in 'The Order of Discourse' (1981) ten opzichte van *The Archaeology of Knowledge*:

Rather than seeing discourse as simply a set of statements which have some coherence, we should, rather, think of a discourse as existing because of a complex set of practices which try to fence them off from others and keep those other statements out of circulation.¹⁸

Het aandachtspunt verschuift hier van de inhoud van het discours (de *statements*) naar de handelingen die met die inhoud samenvallen en die zorgen dat sommige ideeën blijven circuleren en andere niet.

Binnen een discours is er niet enkel eenheid van uitspraken. Binnen een discours zijn tegensprekende ideeën aanwezig in een constante worsteling. Wat de eenheid geeft is het effect dat de ideeën hebben.¹⁹ Zo zijn er binnen het discours van vrouwelijke schoonheid en gewicht twee ideeën. De ene noemt slankheid mooi, de ander draagt uit dat juist ook mensen die dik zijn mooi kunnen zijn door bijvoorbeeld uitstraling, of juist door hun rondingen. Deze twee discoursen lijken elkaar tegen te spreken maar ze hebben het allebei over schoonheid en figuur. Allebei gaan ze ervan uit dat schoonheid iets begerenswaardigs is, iets belangrijks, en dat die schoonheid samenhangt met lichaamsgewicht, -omvang of -bouw. In die zin hebben ze hetzelfde effect in dat ze beide aansturen tot het nastreven van schoonheid.

Het discours bestaat dus niet alleen uit ideeën maar ook uit handelingen die hieruit volgen, de effecten die de ideeën hebben en de objecten die worden gecreëerd door die ideeën en handelingen. Het 'slank is mooi'-discours vormt de advertenties met slanke mensen, de damesbladen met afvaltips, de sportscholen en de fitnessapparaten. Het bepaalt zelfs wat mensen in hun keukenkastjes hebben staan en hoe ze hun dag indelen met bewegen en eten. Dit is de manier waarop het zichzelf in stand houdt. Het effect dat een discours heeft, is een vorm van macht uitoefenen. Het bepaalt hoe we naar de wereld kijken en hoe we de dingen die we waarnemen ordenen. Zo oordelen we vrij snel of iemand mooi is of niet, en delen we mensen vrijwel meteen in in hokjes als man/vrouw, dik/dun, oud/jong of homo/hetero. Dit is het effect van bepaalde discoursen die ons vertellen wat belangrijk is aan iemands identiteit. Maar het effect van het discours gaat nog dieper. Het structureert alles wat we waarnemen. Deze manier van waarnemen is ons zo gewoon dat het moeilijk is de gehele impact ervan te beseffen. Het discours bepaalt wat wij zinvol en waar vinden. Proberen buiten het discours te

---

¹⁸ Mills, *Michel Foucault* p54

¹⁹ Mills, *Michel Foucault* p64-65

praten zou er op neerkomen dat je iets zegt wat voor anderen onbegrijpelijk is, wartaal of gewoon onzin.

Bijvoorbeeld: beweren dat de aarde plat is heeft geen zin in ons discours. Iedereen die aan een Nederlandse universiteit studeert weet dat dit niet het geval is. Deze uitspraak viel vijfhonderd jaar geleden echter wel binnen de gebruikelijke opvattingen. En stiekem bestaat er nog steeds een *Flat Earth Society* waarin mensen ervan overtuigd zijn dat de aarde plat is. Er is dus toch een discours waarin ‘de aarde is plat’ een geautoriseerde uitspraak is. Met een brede *scope* kun je zeggen dat dit ook binnen ons discours ligt, als je aanneemt dat het discours het geheel van alle betekenisvolle uitspraken is, maar met een kleinere *scope* kun je zeggen dat dit juist ingaat tegen ons discours. *The Flat Earth Society* is dan een tegendiscours dat niet te verenigen is met het onze. Beide claims zou je volgens Foucault kunnen maken, afhankelijk van de context. Welke *scope* er in welke situatie wordt gebruikt is een onduidelijkheid die voortkomt uit de meerdere betekenissen die het woord discours heeft.

Discours is te vergelijken met het meer gangbare begrip context. Hoe wij naar de wereld kijken en hoe we de waarnemingen ordenen is afhankelijk van de context. Verschillende contexten geven ons verschillende manieren om de werkelijkheid te structureren. Bij het lezen van een krantenartikel kun je kijken naar hoe goed het geschreven is of naar hoe betrouwbaar de informatie is. De eerste is bijvoorbeeld in een literair discours en de ander in een journalistiek discours. Of, om weer terug te keren naar het onderwerp van deze scriptie, een huisarts kijkt in haar spreekkamer anders naar een dikke man die binnenloopt dan als zij een dikke man op televisie ziet wanneer ze thuis op de bank zit te ontspannen. In de eerste situatie ziet ze de ongezonde kant ervan, in de tweede ziet ze misschien niet eens hoe dik hij is omdat hij een programma presenteert en zijn omvang er niet toe doet in deze context.

Het discours geeft ons de structuur om de werkelijkheid waar te nemen.²⁰ De structuur van het discours met de brede *scope* is onontkoombaar, maar met een smallere *scope* is goed te zien hoe de waarneming verandert aan de hand van het discours.

Foucaults werkwijze is er nadrukkelijk niet op gericht om een nieuwe waarheid neer te zetten. Aangezien de manier waarop wij de wereld zien bepaald is door discours, is er geen objectieve waarheid te geven buiten het discours om. De discoursanalyse is erop gericht de structuren die ons wereldbeeld vormen uit te lichten en ons bewust te maken van de invloed van het discours op de hedendaagse kennis.

De discoursanalyse van Foucault heeft een onpersoonlijke aanpak,²¹ dat wil zeggen dat hij niet ingaat op wat een individu waarneemt of uitspreekt, maar wat in een bepaalde maatschappij in een bepaalde tijd correct wordt bevonden. Het gaat voorbij aan het individu

---

²⁰ Mills, *Michel Foucault* p55-56

²¹ Mills, *Michel Foucault* p66

want juist de structuren in het discours zijn van belang. In de gangbare uitingen over de problemen omtrent lichaamsgewicht wordt juist vaak een persoonlijke benadering gebruikt. Het gaat er dan om waarom een bepaald individu te dik of te dun is en wat er is gebeurd waardoor diegene geen normaal gewicht heeft. Het draait om wat er in die persoon omgaat als hij of zij met voedsel bezig is. Deze onpersoonlijke aanpak van Foucault zal een nieuw licht werpen op de problemen en hoe deze in onze samenleving in stand worden gehouden, doordat het de dieptestructuren blootlegt waaraan mensen zich conformeren. Er wordt dus nog een diepere laag aangeboord dan zichtbaar wordt in een persoonlijke analyse.

Het begrip discours is complex maar biedt een interessante manier van analyseren. Het brengt de correcte uitspraken van een bepaalde tijd en plaats in beeld en wijst er meteen op dat deze ook anders hadden kunnen zijn. Ook laat het zien dat bepaalde ideeën samenhangen en andere botsen, waardoor er constant verschuivingen zijn in de uitspraken die we correct achten. Het toont dat de manier waarop de wereld wordt waargenomen in grote mate afhangt van de heersende normen. Kortom: het geeft een inkijkje in wat er onder de oppervlakte van onze kijk op de wereld speelt.

3.2 Discoursanalyse

De hoofdvraag is wat we zullen zien als we een Foucauldiaanse methode, de discoursanalyse, loslaten op het probleem van overgewicht en de strijd om slank te zijn. Hierboven is uitgewerkt wat het discours is. In deze paragraaf zal verder verkend worden hoe de Foucauldiaanse discoursanalyse in zijn werk gaat, om uit te vinden wat het kan doen voor de problemen rond lichaamsgewicht.

Opnieuw, na het begrip ‘discours’, is ook het begrip ‘discoursanalyse’ niet duidelijk verwoord. Maar discoursanalyse is niet alleen een begrip, het is ook een methode: een praktijk. Helaas heeft Foucault zijn methode nooit omschreven als een stappenplan, maar alleen analyses gemaakt die in de secundaire literatuur als methode worden gezien. Foucault is vaak cryptisch als het gaat om hoe zijn werk op te vatten is. Het is geen theorie maar een poging de onderliggende structuren duidelijk te maken.²² Maar hoewel hier dus geen duidelijke richtlijn voor is, is het wel een veelgebruikte vorm van analyseren, vooral in de linguïstiek.²³ De definities lopen dan ook uiteen, als de term al gedefinieerd wordt.

---

²² Downing, *The Cambridge Introduction to Michel Foucault* p vii-viii

²³ Zie bijvoorbeeld Gillian Brown en George Yule, *Discourse Analysis* 13^e dr. (Cambridge: Cambridge University Press 2003) 1e druk 1983.

Een vrij praktische definitie, toegespitst op de linguïstische discoursanalyse is de volgende:

Discourse analysis is the social and linguistic description of norms governing such productions [conversations, narratives, arguments, speeches], and may include [...] focus upon the social and political determinants of the form discourse takes; for instance, the hidden presuppositions that the persons addressed are of a certain class, race, or gender.²⁴

Discoursanalyse richt zich dus op de sociale en politieke invloeden op de normen die gelden in het discours, waarbij het discours begrepen wordt als de betekenisvolle uitingen die langer zijn dan een zin. Hoe dat gedaan moet worden blijft vaag. Foucault geeft in zijn werken geen methode aan maar beschrijft wel zijn doel. In *Discipline and Punish* geeft hij aan:

This book is intended as a correlative history of the modern soul and of new power to judge; a genealogy of the present scientifico-legal complex from which the power to punish derives its bases, justifications and rules, from which it extends its effects and by which it masks its exorbitant singularity.²⁵

En in *The Will to Knowledge*:

The central issue [is] to account for the fact that [sex] is spoken about, to discover who does the speaking, the positions and viewpoints from which they speak, the institutions which prompt people to speak about it and which store and distribute the things that are said. What is at issue, briefly, is the over-all “discursive fact,” the way in which sex is “put into discourse.”²⁶

De analyse richt zich op het begrijpen van het discours en hoe dit gevormd wordt. Hoe wordt er over gesproken, door wie en hoe wordt die kennis doorgegeven? Waar komen de regels en rechtvaardigingen vandaan?

Zowel de secundaire literatuur als, in beperkte mate, Foucault zelf geven richtlijnen voor de studie naar het discours. In DP geeft Foucault aan dat zijn studie moet voldoen aan een aantal aandachtspunten: straf moet niet worden gezien als onderdrukking maar als een complexe sociale functie, straf moet gezien worden als politieke tactiek, en de techniek van macht moet gezien worden als zowel de bron van hervormingen in het strafstelsel, als van nieuwe kennis over de mens. Als laatste aandachtspunt moet het straffen van de ziel in plaats van het

---

²⁴ Simon Blackburn, *Oxford Dictionary of Philosophy* 2nd edition revised (Oxford: Oxford University Press) 2008 entry ‘discourse’

²⁵ Michel Foucault, *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*, vert. Allen Lane (Londen: Penguin Group, 1991) p 23

²⁶ Michel Foucault, *The Will to Knowledge* vert. Robert Hurley (Londen: Penguin Group 1998) p11 aanhalingstekens van de auteur.

lichaam worden gezien als ontwikkeling in de ‘politieke economie’ van het lichaam.²⁷ Dit zijn vrij specifieke richtlijnen voor zijn studie naar straf, maar er schemert wel het een en ander door over zijn kijk op de functie van macht en het discours. Meer algemeen zijn de (overlappende) richtlijnen van Mills²⁸ en Kendall en Wickham²⁹. Ik licht er een aantal uit: ten eerste is het belangrijk continu sceptisch te blijven over de beweringen die je doet. Zo contingent als de feiten uit het verleden zijn, zo gekleurd is ook jouw overtuiging. Ten tweede moet de studie niet een onderwerp onderzoeken maar een probleem. Daarnaast dien je de contingenties op te zoeken en uit te lichten, de oorzaken zijn van ondergeschikt belang.³⁰ Deze punten moeten helpen om een vorm van Foucauldianse analyse te vinden die niet simpel de thema’s herhaalt die Foucault adresseert in zijn werk, maar om te helpen zijn ideeën toe- en aan te passen op je eigen thema’s.³¹

Wat de echte analyse voor werkwijze heeft, blijft onderbelicht. Hoe komt Foucault (of een ander die een discoursanalyse maakt) aan de specifieke ideeën over de dieptestructuren van ons denken en handelen? Naar mijn idee is dit intuïtief. Foucault haalt veel informatie uit historische bronnen. Hieruit abstraheert hij de belangrijkste termen, ideeën en spanningen uit die tijd. Hoe dit abstraheren werkt, is niet geformaliseerd en dus grotendeels intuïtief. Het is een creatieve manier van de bronnen bevragen om erachter te komen wat er zich onder de oppervlakte van de normale gang van zaken afspeelt. Ik zal hier als methode populaire bronnen (kranten, tijdschriften, nieuwssites en tv-programma’s) en alledaags gedrag observeren en hierin zoeken naar veel terugkomende gedachtes, beelden en gedrag. Hierin probeer ik de contingenties en de spanningen waar te nemen om achter de onderliggende structuren te komen.

In deze trend zal ik eerst het brede discours rond lichaamsgewicht uiteenzetten en de relatie met schoonheid. Vervolgens kunnen er meerdere subdiscoursen worden afgeleid. Deze zijn echter nog niet compleet zonder de concepten van macht en kennis, die de drijfkrachten in het discours zijn. In het volgende hoofdstuk zullen die concepten behandeld worden en aan de discoursanalyse worden toegevoegd.

---

²⁷ Foucault, *Discipline and Punish* p23

En: Downing, *The Cambridge Introduction to Michel Foucault* p77

²⁸ Mills, *Michel Foucault*

²⁹ Gavin Kendall en Gary Wickham, *Using Foucault’s Methods* 2e dr. (Londen: Sage Publications Ltd 2003) 1e druk 1999.

³⁰ Mills, *Michel Foucault* p116, Kendall en Wickham, *Using Foucault’s Methods* p8

³¹ Mills, *Michel Foucault* p116

3.3 Opkomst van het discours

Zoals in het eerste gedeelte van dit hoofdstuk aangehaald, gaat de discoursanalyse onder andere over contingenties zien. In deze paragraaf wordt beschreven hoe er naar het lichaam wordt gekeken als esthetisch object, en hoe dit onder andere is gevormd door technologische ontwikkelingen. Het is om aan te geven hoe de visie op het lichaam nu is, in tegenstelling tot hoe het was of had kunnen zijn. Met andere woorden: het doel van deze paragraaf is te laten zien wat de basis is voor gedachtes over lichaamsgewicht en hoe gekleurd het beeld van het juiste lichaamsgewicht is.

Foucault laat in *Discipline and Punish* zien hoe in de 18^e eeuw het lichaam meer als maakbaar werd gezien. Destijds ging dit om maakbaarheid in de zin van maakbaar voor arbeid of om te vechten in het leger. Maar de maakbaarheid gaat nog dieper. De maakbaarheid of volgzzaamheid (*docility*) is iets dat de samenleving doordringt en overal terug te vinden is. Vanaf de 18^e eeuw werden alle lichamen subtiel gedisciplineerd om zo economisch mogelijk te werken. Dit was en is te zien in scholen, gevangenissen, ziekenhuizen en in het leger. Vaak kwam het voort uit een bepaalde gebeurtenis: een industriële innovatie, een uitbraak van een besmettelijke ziekte of de uitvinding van het geweer.³²

De disciplineren van het lichaam heeft meerdere doelen. Het komt voort uit de behoefte mensen in de gaten te kunnen houden, zoals bij het uitbreken van een epidemie om de verspreiding te voorkomen, of in een klas om de leerlingen zo veel mogelijk kennis op te laten doen. Tegelijkertijd wordt er kennis geproduceerd over deze mensen. Wie is er ziek en wie niet? Welke leerling heeft welk niveau en wat is de meest passende lesstof voor haar? Maar ook het optimaliseren van prestaties is van belang. Dit is goed terug te zien in het leger of op de werkplaats. Militairen worden gedrild om keurig in de maat in de juiste positie te lopen, zodat ze gehoorzaam zijn en fit. Dit komt de effectiviteit van het leger ten goede. Op de werkplaats hebben arbeiders een strak tijdschema om ze zo hard mogelijk te laten werken, en hebben ze allen hun eigen plek om hun prestaties individueel in de gaten te kunnen houden.

Wat hier van belang is, is dat de maatschappij is ingesteld om lichamen zo veel mogelijk te benutten. Een belangrijke vraag volgt hieruit: waarvoor moet het lichaam benut worden? Dit lijkt te zijn om zo veel en snel mogelijk werk te kunnen verzetten: het lichaam moet zo economisch mogelijk worden. Foucault noemt de opkomst van deze kijk op het lichaam een transformatie van het mechanische naar het natuurlijke lichaam.³³ Het mechanische lichaam is het lichaam dat bestaat uit zijn elementen en beweegt door deze elementen, zoals een machine beweegt. Het natuurlijke lichaam is het lichaam dat maakbaar is, bepaalde krachten bezit en

---

³² Foucault, *Discipline and Punish* p138

³³ Foucault, *Discipline and Punish* p155

dingen kan uitvoeren. Hiermee wordt het controleerbaar door verschillende machten. Het is te vormen door bijvoorbeeld oefeningen te doen en niet meer enkel gedreven door dierlijke lusten.³⁴ Het lichaam heeft een bepaalde rol in de samenleving, oftewel: er is een specifieke conceptie van het lichaam die zegt wat het lichaam is, wat het kan er waar het voor dient.

Het lichaam werd meer controleerbaar, zowel door de machten van buitenaf als door het subject zelf en het werd gezien als een soort werktuig voor economisch gewin. Dit is een specifieke kijk naar het lichaam. Andere manieren van kijken zijn bijvoorbeeld Aristotelische ideeën die het lichaam zien als het dierlijke deel en de geest als het goddelijke deel van de mens. Hierbij wordt het lichaam onder andere gezien als beperking. Het heeft immers behoeftes die je moet vervullen, zoals eten en voldoende slapen, om het hoogste goed, het filosoferen, te kunnen bereiken. Hoefde je echter niet te eten, dan was er meer tijd voor het filosoferen. Andere ideeën van het lichaam zien het lichaam bijvoorbeeld als manifestatie van de ziel, waarbij het lichaam juist in tegenstelling tot de Aristotelische ideeën geen belemmering is voor de geest maar juist de materialisatie ervan.

Tegenwoordig wordt het lichaam niet zo zeer als werktuig of belemmering gezien, maar steeds meer als een esthetisch object. Hoe is dit gebeurd? Welke veranderingen spelen hiermee samen en hebben hier invloed op? De meest invloedrijke verandering is de verandering in de dagelijkse bezigheden. Waar dit voorheen zwaar lichamelijk werk was, is dat nu veelal de dag zittend op kantoor doorbrengen. Er wordt minder van het lichaam gevraagd nu fabrieken zijn geautomatiseerd, het land met tractoren wordt bewerkt en ieder huishouden een wasmachine, stofzuiger en elektrisch strijkijzer heeft. De werkzaamheden die dagelijks moeten worden verricht, zijn nu meer activiteiten van de geest dan van het lichaam. Hierdoor gaat het lichaam een andere functie vervullen. We willen ons er goed in voelen en het moet mooi zijn. Er volgt een soort loskoppeling die het mogelijk maakt om te kunnen zeggen dat we goed in ons vel willen zitten, en die hiermee het idee van het lichaam als object versterkt.

Er zijn twee aspecten die de condities voor het zien van het lichaam als esthetisch object vergroten. Dit zijn omstandigheden die samenspelen met de ideeën omtrent het lichaam dat kan worden geoptimaliseerd in esthetische zin. Deze ideeën houden elkaar en het idee van het esthetische lichaam in stand. Ze komen voort uit de voornamelijk technologische ontwikkelingen van de afgelopen decennia die de mens meer vrije tijd geeft. Ten eerste hebben mensen meer tijd en middelen om kennis tot zich te nemen en ten tweede hebben ze meer mogelijkheden om te consumeren.

---

³⁴ Foucault, *Discipline and Punish* p155

Nieuws komt op steeds meer manieren makkelijk bij iedereen terecht. Niet alleen de middelen om informatie te verzenden zijn verbeterd (denk aan goede telefoonlijnen en internet), ook de kanalen zijn uitgebreid met bijvoorbeeld verschillende nieuwssites. Deze geven allen meer kennis over de wereld. Maar ook media die als minder objectief worden gezien, geven kennis. *Social media* zorgen ervoor dat men veel weet van vrienden en kennissen en hoe die over de wereld denken. Ook geven ze kennis over jezelf, doordat ze direct aan jou gerelateerd zijn. Of het nu over de kennis op Wikipedia gaat of over de kennis van Facebook, in hun eigen domein zijn ze even geautoriseerd. Wikipedia geeft geautoriseerde kennis over feitelijke gebeurtenissen, Facebook is geautoriseerd in de kennis over wat vrienden leuk vinden en waar ze zich mee bezighouden. Facebook heeft autoriteit met betrekking tot de relatie met vrienden en kennissen.

Door meer tijd te hebben voor zelfverrijking, die steeds meer over mensen gaat, vormen mensen een beeld over zichzelf. Roddels en achterklap over bekende mensen relateren mensen aan zichzelf. Het nieuws leert dus ook waardeoordelen aan. Deze groeiende kennis stelt men in staat om zichzelf te positioneren in de wereld. Wie ben ik? Hoe zien mensen mij en hoe wil ik dat ze me zien? Hoe kan ik dat bereiken?

Een aantal van de antwoorden op deze vragen hebben betrekking op het lichaam. Mensen kunnen zich makkelijker vergelijken met rolmodellen en hebben een beeld van hoe ze eruit willen zien. Dit zorgt er voor dat mensen kritischer worden op het lichaam.

Ten tweede wordt de maakbaarheid van het lichaam gesteund door de meerdere middelen om te consumeren. Dit is zowel het eten tot je nemen als producten aanschaffen. Er is veel keus in voedingsmiddelen en eten gaat niet meer over honger stillen maar over genieten. Je bent wat je eet en iedereen wil 'lekker' zijn. De enorme keus maakt dat er meer diversiteit komt in lichaamsomvang. In een andere samenleving waar mensen meer moeite moeten doen voor eten en harder moeten werken, zullen de mensen qua lichaamsomvang meer op elkaar lijken; er zal in zo'n samenleving weinig overgewicht zijn. Hier eten mensen echter heel verschillend en is lichaamsbeweging een hobby in plaats van een noodzaak. De verschillen in lichamen wijzen op de beïnvloedbaarheid daarvan. De beïnvloedbaarheid wordt ook aangehaald in TellSell-achtige reclames en *real life stories* over afvallen in damesbladen. Die laten het makkelijk lijken om het perfecte gewicht te bereiken en vast te houden. De aanschaf van een trilplaat of fitnessabonnement is zo gedaan. Dat de apparaten vaak niet het beloofde effect hebben doet niks af aan de aanschaf. Juist door die aankopen blijft het systeem in stand.

Het idee van het maakbare lichaam blijft bestaan door de twee bovenstaande condities. Dit zijn geen simpele oorzaken van het lichaam zien als esthetische object, maar spelen nauw samen en houden elkaar in stand. Door de nadruk op schoonheid in sportscholen en damesbladen, maar stiekem overal in de samenleving, wordt het lichaam ook bevestigd als esthetisch object.

Ook de psychologie ziet het contrast tussen de verschillende manieren van het lichaam waarnemen. ‘Kijk als een man naar je lichaam’, kopt *Spits* in een klein nieuwsberichtje in mei van dit jaar.

“Een vrouw bekijkt over het algemeen haar lichaam op uiterlijk, een man kijkt naar zijn lichaam en denkt: wat kan ik ermee?”, aldus assistent in opleiding Jessica Alleva van de faculteit Psychologie. Uit haar onderzoek blijkt dat als vrouwen op deze ‘mannelijke’ manier naar hun lichaam kijken, ze meer tevreden zijn.

Vooraf vrouwen kijken naar hun lichaam als esthetisch object, maar dit is binnen de grotere tendens zoals hierboven staat beschreven. Iedereen is het lichaam dus meer als esthetisch object gaan zien in vergelijking tot het lichaam als werktuig, zoals Foucault het beschreef. De behoefte om het juiste gewicht te hebben komt voort uit deze ontwikkelingen in de kijk op het eigen lichaam. Het lichaam moet iets moois zijn om naar te kijken, en iets prettigs om je in thuis te voelen. Dit ‘thuis voelen’ komt voort uit een soort scheiding van lichaam en geest, nu de geest de meeste werkzaamheden verricht. Een echt dualisme kun je dit waarschijnlijk niet noemen. Er is in het beeld van het lichaam als werktuig (zoals beschreven in DP en zoals mannen volgens *Spits* naar hun lichaam kijken) misschien minder een scheiding tussen deze twee, maar ‘ik wil slank zijn’ en ‘ik wil een slank lichaam hebben’ zijn inwisselbaar en hebben geen filosofische diepgang. De sporen van een lichaam/geest dualisme in onze taal zijn dan ook voornamelijk beeldspraak. Het is iets dat onder de oppervlakte schemert en wel het spreken en denken beïnvloedt, maar wat wordt ontkent in de wetenschap. Een hard dualisme van lichaam en geest is ook niet noodzakelijk om het lichaam te objectiveren. Ook als je wel je lichaam bent, kan de grootste eis waar je lichaam aan moet voldoen zijn dat je er mooi uit moet zien.

Deze verandering naar het belang van schoonheid in het lichaam is niet iets slechts met technologie als schuldige. Hoewel de veranderingen in het discours altijd een zeker doel hebben volgens Foucault,³⁵ is de verandering op zich neutraal. Het oordeel dat iets een slechte ontwikkeling is, komt voort uit de belevingswereld van de mens die altijd gevangen is binnen een bepaald discours. Buiten dit discours om is er geen waardeoordeel te geven over de veranderingen. Als je de veranderingen in het discours als neutrale bewegingen ziet, zoals de golven op het water, is er niet zoiets als een slechte ontwikkeling of een schuldige. Alles wat er is, is enkel een proces van constante discoursveranderingen.

Al met al dragen de ontwikkelingen in technologie er aan bij dat er meer tijd en middelen zijn om je met je lichaam bezig te houden als esthetisch object. Deze visie –het lichaam als

---

³⁵ Mills, *Michel Foucault* p65

esthetisch object- is iets waar we moeilijk omheen kunnen; het is het brede discours over hoe het lichaam tegenwoordig in het westen wordt gezien.

3.4 Tegenwoordige discourses naast elkaar

Hierboven is uiteengezet wat het brede discours met betrekking tot het lichaam is in vergelijking tot de kijk uit het verleden. In deze paragraaf worden de discourses die nu werkzaam zijn naast elkaar gezet. In het eerste deel van dit hoofdstuk zijn daar al enkele voorbeelden van gegeven, maar dit zal het nu vollediger uiteen gezet worden. De gehele discoursanalyse is verspreid over deze scriptie, de benoeming van de belangrijkste subdiscourses is daar slechts deel van.

Deze onderstaande discourses (*statements* en de handelingen en technieken die de productie van die *statements* in stand houden) zijn te onderscheiden doordat ze zichzelf in stand houden door de kennis die ze over zichzelf produceren.³⁶ De eerste twee komen duidelijk voort uit het bovenstaande brede discours, de derde heeft een andere oorsprong. Ze overlappen deels, maar hun doelen zijn verschillend. Andere discourses of onderverdelingen van de onderstaande zijn in principe mogelijk, voor zover ze een coherent systeem van macht en kennis vormen, maar de volgende lijken mij globaal de duidelijkste discourses.

Slankheidsideaal

Dit is het meest besproken en controversiële discours met betrekking tot lichaamsgewicht, maar tegelijk ook het populairst. De ideeën zijn dat schoonheid en slankheid één op één verbonden zijn en dat schoonheid een belangrijk aspect is in het leven. Dit komt grotendeels overeen met of voort uit het algemene discours van het lichaam als esthetisch object, vandaar dat dit het grootste of populairste discours is. Schoonheid staat voor succes. Schoonheid staat voor blijdschap. Denk maar eens aan de voor en na afbeeldingen van advertenties voor afslankproducten. Op de ‘voor’-foto staat een dikke vrouw met een treurig gezicht, op de ‘na’-foto staat een slanke vrouw te stralen van het lachen. Maar ook andere reclames die niet een contrast afbeelden, beelden wel mensen af wiens leven of status begerlijk is, omdat zij knap zijn en als succesvol worden afgebeeld. Deze advertenties worden gemaakt omdat ze effect hebben; door dit soort beelden neer te zetten wordt het product verkocht. Het publiek begrijpt deze boodschap en heeft in zekere zin ook de ideeën omtrent de schoonheid en succesvolheid van slanke mensen. Op een basaal niveau snappen wij de logica achter de afbeeldingen omdat dit de structuur van het algemene discours is. Vanuit die structuur komt

---

³⁶ Foucault, *The Will to Knowledge* p103-104

zowel de productie als het begrip van de afbeeldingen. De structuur van het discours is de basis voor beide.

De ideeën worden dus niet gecreëerd door de reclame-industrie maar worden gedragen door de gehele samenleving. Mensen sporen elkaar aan en steunen elkaar bij afvallen. Elkaar tips en complimenten geven over het behoud van de lijn is stimulerend en houdt deze ideeën in stand. Ook als we zeggen dat het toch eigenlijk niet nodig zou zijn, kunnen we niet om de waarheid van slankheid heen: het is toch het mooist. Bladen die artikelen publiceren over de onzin van slank willen zijn (zoals *De Volkskrant* met het artikel 'Maak je niet dun') publiceren ook afbeeldingen van slanke mensen als begeerlijk en als standaard figuur.

Interessant is dat dit discours bijna uitsluitend wordt verspreid door afbeeldingen en sculpturen (paspoppen e.d.). Niemand schrijft een artikel over de schoonheid van slanke mensen. Wel zijn er talloze artikelen en conversaties over de beste methodes om slank te blijven. Hierin wordt alleen zelden expliciet gezegd dat alleen slank mooi is.

Het tijdschrift *100%NL* geeft in het meinumnummer van 2012 tien afvaltips. De inleiding van het artikel 'Afslanken? Eitje!' luidt:

Dat we liters groene thee moeten drinken om af te vallen weten we inmiddels wel. Maar er moeten toch meer 'eenvoudige' manieren zijn om straks zelfverzekerd in het zwembad rond te lopen?

Het slank moeten zijn om zelfverzekerd te kunnen zijn is zo vanzelfsprekend dat het niet expliciet wordt gemaakt. Je kunt jezelf de vraag stellen of er nog andere manieren zijn om zelfverzekerd in badpak te kunnen lopen, zonder af te vallen, maar daar rept het artikel niet over. Het is vanzelfsprekend dat slank zijn mooi is, en wie dat niet is zich moet schamen.

Dit discours is het meest diepgewortelde en daardoor te zien als het meest populaire discours. Het zit zo in de structuur van ons denken maar op de een of andere manier lijken weinig kritieken dat door te hebben. Tegelijk is het het meest bekritiseerde discours en wordt het als oppervlakkig beschouwd. De schuld wordt gelegd bij de media die afbeeldingen verspreiden, alsof zij het volk indoctrineren. In feite zijn het niet alleen de media die dit beeld in stand houden, maar doet de gehele samenleving dat.

Mooi met maatje meer

Dit discours is een tegendiscours in vergelijking met het voorgaande. Het staat voor de ideeën dat mensen die dikker zijn dan de samenleving van iemand verwacht, ook mooi kunnen zijn. Hoewel het ingaat tegen het voorgaande, past het wel in het brede discours over hoe schoonheid het belangrijkste aspect van het lichaam is.

Het slankheidsideaal is zo wijd verspreid en komt niet alleen terug in wat we zeggen maar vooral daar waar we geen concrete woorden over vormen. Het wordt overal gerepresenteerd en we snappen de logica zonder het uit te hoeven spreken. Dit tegendiscours gebruikt juist verbale middelen om hier verandering in aan te brengen. Artikelen en discussies dragen dit discours. Een voorbeeld hiervan is het artikel ‘Maak je niet dun’, in juni 2012 in de Volkskrant Magazine over de *size acceptance movement*. Een enkele keer wordt het opgepakt door een kunstenaar die er afbeelding van kan maken maar dit moet ondersteund worden met een verbale toelichting. Van 24 maart tot 12 augustus 2012 vertoont museum Het Valkhof in Nijmegen de tentoonstelling ‘Waarom godinnen zo mooi zijn’³⁷ met als onderdeel vijf kunstwerken van de Italiaanse kunstenares Anna Utopia Giordano. Giordano’s afbeeldingen zijn replica’s van bekende schilderijen van Venus. Alleen in deze werken is Venus aangepast aan het huidige slankheidsideaal. De buik is platter gemaakt, de armen en benen slanker en de borsten groter. Wat Giordano hiermee wil laten zien is hoe *Photoshop* de kijk op het lichaam heeft veranderd. Maar de boodschap die wordt overgebracht heeft niet genoeg aan de bewerkte schilderijen. Deze verklaring moet er bij worden vermeld, anders komt het niet aan. In mondelinge discussies zal iedereen dit discours beamen. Natuurlijk is de druk van de media groot om slank te zijn. Waarom moeten we allemaal hetzelfde zijn? Waarom is er maar één schoonheidsideaal, en zo onrealistisch? Waarom is schoonheid zo belangrijk? Als er over de norm van slankheid wordt gesproken is het altijd in dit discours, met kritiek op het alom gerepresenteerde discours. Gek is dan toch dat het niet kan doorbreken en dat het slankheidsideaal blijft bestaan.

Slank is gezond

Als derde discours is er de loskoppeling van schoonheid en gaat het om een gezond gewicht. Nu er steeds meer mensen te zwaar zijn, wordt dit discours steeds groter. De oorsprong is het medische discours. Het werd als eerst uitgedragen door de artsen maar ondertussen weet iedereen de risico’s van overgewicht: diabetes, hart- en vaatziekten, gewrichtsslijtage, kanker, hoge bloeddruk en ademhalingsproblemen. Een deel van de risico’s komt misschien meer door de ongezonde levensstijl dan door het daadwerkelijke overgewicht, maar zeker is dat dikke mensen hier vaker last van hebben en gemiddeld korter leven dan mensen met een normaal gewicht.

Dit subdiscours lijkt ver van het algemene discours af te staan. Het gaat niet over de schoonheid van het lichaam, maar komt wel heel vaak in samenspel hiermee voor. Ieder afslankadvies heeft het over de twee effecten: mooi zijn en gezond zijn. Dit subdiscours wijkt af omdat het een andere oorsprong heeft, namelijk het medische discours en niet zo zeer het

---

³⁷ ‘T/M 12 augustus: Waarom godinnen zo mooi zijn: liefde en schoonheid in de oudheid’
<http://www.museumhetvalkhof.nl/tentoonstellingen/nu-te-zien/1108-waarom-godinnen-zo-mooi-zijn.html>
laatst geraadpleegd op 22-06-2012

discours rond schoonheid. Ze haken echter wel in elkaar, om de simpele reden dat gezondheid altijd ook een schoonheidswaarde heeft. Simpel gezegd: ongezond is nooit mooi.

Er is een aantal spelers actief in dit discours. De artsen die de kennis produceren en verspreiden, de overheid die maatregelen treft om overgewicht tegen te gaan en de media die overgewicht in een spektakel veranderen.

De artsen doen onderzoek naar de gevolgen van overgewicht en hebben de autoriteit om de kennis te verspreiden. Hun rol hangt samen met de macht die ze hebben om de kennis te produceren. Hier zal in het volgende hoofdstuk dieper op ingegaan worden. De overheid neemt de kennis van de artsen aan en om niet te veel ziektekosten te maken, of omdat ze het beste met de mens voorheeft, adviseert ze en legt de verkoop van bepaalde producten aan banden. Het Voedingscentrum neemt de rol van adviseren over gezond leven op zich. De overheid heeft bepaalde doelen die niet overeenkomen met de individuele doelen van mensen. De overheid wil bijvoorbeeld niet te veel ziektekosten en zo veel mogelijk arbeidskrachten in het land. Individuen willen gewoon prettig leven, met lekker eten en leuke dingen doen.

Als laatste de media die kijkers trekken met programma's over mensen met zwaar overgewicht, zoals *Obese* (RTL) en *I Used to be Fat* (MTV). Er wordt getoond waar de dikke mensen moeite mee hebben. Ze passen weinig kleren, ze kunnen hun eigen teennagels niet meer knippen en voelen zich niks waard. Vervolgens wordt getoond hoe blij en succesvol ze worden nadat ze zijn afgevallen onder deskundige begeleiding. Kun je zeggen dat deze programma's ook voorlichten? Jazeker, ze dragen ook bij aan het verspreiden van het gezondheidsdiscours. Maar hun grootste doel is toch om kijkers te trekken. Het programma draagt het jasje van een voorlichting over gezondheid maar het doel is er geld mee te verdienen. De obese mens wordt een spektakel om naar te kijken. Iets om je over te verbazen en verwonderen. Misschien zou zo'n programma nog echt kunnen werken tegen overgewicht bij de bevolking, maar dan door af te schrikken, en misschien niet door betrouwbare informatie te geven over een gezond leefpatroon.

Dit gezondheidsdiscours vergroot zich snel en er zijn veel spelers bij betrokken. Interessant is dat de doelen van de spelers anders zijn dan dat van de individuele mens. Daarnaast verdient ook de verdeling van kennis produceren en verspreiden aandacht, maar daar wordt in het volgende hoofdstuk uitgebreid op ingegaan.

4. Macht

We hebben nu gezien wat voor rol discours speelt in Foucaults theorie en wat dat kan doen om achter de ideeën over lichaamsgewicht te komen. Het ontrafelen van het discours geeft inzicht in wat er onder de oppervlakte van de alledaagse ideeën leeft; zo hebben we een soort herkomst van het algemene discours kunnen vinden en drie subdiscoursen kunnen onderscheiden. De kracht achter de bewegingen in het discours is echter nog niet behandeld. Deze drijfveer is macht.

4.1 Definiëren van macht

Net als discours is macht een centraal begrip in Foucaults werk. Het is veel gebruikt en ook veel omschreven in WK en DP. Toch is de betekenis moeilijk te vatten doordat het zo veelzijdig is. Het concept macht is in deze scriptie van belang omdat het laat zien wat het is dat mensen aanzet tot bepaald gedrag, hoe het discours vormt hoe mensen denken en zich gedragen, en hoe het discours kan worden beïnvloed.

Ik zal eerst de betekenis van macht uitleggen aan de hand van onderstaande quote uit *The Will to Knowledge* en kijken wat dit doet voor het discours rond lichaamsgewicht. In de volgende paragraaf zal ik toelichten hoe macht samenwerkt met kennis om het discours te vormen, en wat deze termen voor licht werpen op de problemen van lichaamsgewicht.

Het volgende geeft vrij compleet aan wat macht is in het begrip van Foucault:

It seems to me that power must be understood in the first instance as the multiplicity of force relations immanent in the sphere in which they operate and which constitute their own organization; as the process which, through ceaseless struggles and confrontations, transforms, strengthens or reverses them; as the support which these force relations find in one another, thus forming a chain or a system, or on the contrary, the disjunctions and contradictions which isolate them from one another; and lastly, as the strategies in which they take effect, whose general design or institutional crystallization is embodied in the state apparatus, in the formulation of the law, in the various hegemonies.³⁸

Foucaults begrip van macht is net als dat van discours complex en heeft betekenis op verschillende niveaus: het is zowel de *multiplicity of force relations, a process* als de *strategies in which they take effect*. Ten eerste is macht niet iets dat de één bezit over de

---

³⁸ Foucault, *The Will to Knowledge* p92-93

ander, de overheersing van personen, maar zijn het verschillende relaties tussen subjecten, objecten en instituties, die alom aanwezig zijn in de maatschappij.

Het klassieke beeld van macht is dat van de koning die macht heeft over zijn onderdanen. Hij stelt de wetten en de onderdanen hebben zich daaraan te houden, anders wacht er een lijfstraf, boete of de dood. In dit geval hebben de onderdanen weinig keus dan goed doen, en is er geen ander criterium voor goed doen dan de wet.

Foucaults beeld van macht is dat het niet alleen in de wet zit die de staat of soeverein oplegt, maar dat het overal is, dat het immanent is aan alle relaties. Het ligt als een net over of onder de maatschappij maar is constant in beweging. Het zit in de relatie van leraar tot leerling, van ouder tot kind en van werkgever tot werknemer. Het is ook subtieler aanwezig in de contacten tussen toevallige voorbijgangers, waarvan de een de ander de weg vraagt. 'Macht is overal, niet omdat het alles omvat maar omdat het overal vandaan komt.'³⁹

Daarnaast zorgen de constante weerstand en opstand er voor dat de machtsrelaties constant verschuiven, of juist bevestigd worden in hun bestaan. De weerstand die wordt geboden is een aspect van de macht.⁴⁰ Weerstand kan een politieke opstand zijn tegen het huidige regime, maar ook een kleiner verzet. Het niet aan de geldende omgangsregels houden is een vorm van opstand en het niet luisteren naar je ouders of leraar ook. Andere worstelingen houden juist de huidige machtsrelaties in stand. Als een opstand hard wordt afgestraft, kan het zo zijn dat de normale manier van doen alleen maar wordt bevestigd. Deze manier van kijken naar machtsrelaties is erg invloedrijk doordat Foucault de onderdrukten *agency* geeft en mogelijkheden van weerstand benadrukt.⁴¹

Doordat er constant meerdere grote en kleine machtsstrijden worden geleverd, haken deze in elkaar om elkaar te versterken of ze botsen juist en zorgen voor meer strijd. Zo is het bijvoorbeeld met het slankheidsideaal. Slankheid is mooi en daarom goed, en met het gezondheidsdiscours dat bevestigt dat slank zijn goed is, wordt dit idee weer versterkt. De drang om slank te zijn wordt hierdoor groter. Aan de andere kant is er het tegendiscours dat pleit voor de schoonheid van dikkere mensen, dat juist botst met het 'slank is mooi'-discours. Toch kunnen ze makkelijk naast elkaar bestaan. Misschien wel mede doordat, zoals al beschreven in 3.4, ze grotendeels langs elkaar heen praten omdat ze zulke andere media gebruiken.

Als laatste is macht te zien als de strategieën die de macht in stand proberen te houden. Dit zijn de wetten die een staat kent, maar ook kleinere dingen als het plaatsen van

---

³⁹ Foucault, *The Will to Knowledge* p93 (Power is everywhere; not because it embraces everything, but because it comes from everywhere.)

⁴⁰ Foucault, *The Will to Knowledge*

⁴¹ Mills, *Michel Foucault*

verkeersborden die proberen mensen zich aan de regels te laten houden. Of de voorstellen om obese mensen meer te laten betalen voor hun ziektekostenverzekering. Hiermee wordt wederom bevestigd dat het niet juist is om dik te zijn, en dat het je eigen verantwoordelijkheid is om gezond te blijven.

Macht is dus iets dat overal vandaan komt. Het wordt door de samenleving in stand gehouden en verworpen. Belangrijk is de switch van macht als het bezit van een soeverein, naar macht die een dynamische relatie is, tussen alle mogelijke subjecten.

Wat doet dit met het discours rond lichaamsgewicht? Het geeft aan dat de druk om slank te zijn, ondanks dat het geen wet is van bovenaf, toch macht uitoefent op mensen. Dit is geen onderdrukkende macht waar niemand onderuit kan. Juist door dit als macht in de Foucauldiaanse wijze te zien, komt de mogelijkheid voor weerstand naar voren. En het besef dat er constant al weerstand is.

Toch, de huidige discourses zijn sterk omdat ze zo diep geworteld zijn. Macht is ook de strategieën waarmee het zichzelf in stand houdt. De verspreiding van het ‘standaardlichaam’ is alom. In tv-reclames, stokpoppetjes, medische handboeken en paspoppen komt allemaal hetzelfde dunne lichaam terug. De meeste mensen valt dit niet eens op, dat het menselijk lichaam een standaard variant heeft waar maar weinig mensen mee overeenkomen. Dit beeld is ook normatief: het is juist om er zo uit te zien, er is een dwang om je hieraan te conformeren. Het is het idee dat dit niet alleen de normale of gemiddelde mens is, maar dat de mens hieraan ook zou moeten voldoen. Waarom is het zo moeilijk voor de meeste mensen om deze machtverhoudingen waar te nemen die aanwezig zijn? Foucault schrijft in WK:

[P]ower is tolerable only on condition that it mask a substantial part of itself. Its success is proportional to its ability to hide its own mechanisms.⁴²

De macht zit zo diep dat men het niet doorheeft en inziet. Juist dit schuilhouden van de macht maakt dat het zo succesvol is: als het niet waargenomen wordt, wordt er ook geen kritiek op geleverd en blijft het onveranderd. Het idee dat er een ideaal menselijk lichaam bestaat zit heel diep, dieper nog dan het idee dat je hieraan moet voldoen. Vandaar dat men dit idee niet inziet als iets dat contingent is, iets dat niet per se zo hoeft te zijn. Dit idee blijft onaangetast en heeft zijn eigen strategieën om het te behouden: het blijven verspreiden van dit ideaal/standaard/normaal beeld.

Macht is dus te doorbreken, maar hoe minder duidelijk de structuren zijn, hoe hardnekkiger ze zijn. Inzien wat de machtsmechanismen zijn, is belangrijk voor het doorzetten van veranderingen.

---

⁴² Foucault, *The Will to Knowledge* p86

4.2 Kennis en macht

Foucaults omschrijving van macht is niet compleet zonder de notie van kennis. Hij gebruikt kennis op een andere manier dan gebruikelijk is. Kennis en macht zijn nauw verbonden en worden vaak tot één begrip samengesmolten. Dit laat zien dat kennis vaak verkeerd begrepen wordt. Met Foucaults interpretatie kan echter worden ingezien dat er niet zoiets is als objectieve kennis onafhankelijk van het discours, en dit werpt een andere blik op met name het gezondheidsdiscours. Hieruit is af te leiden dat dit in grote mate macht uitoefent op de maatschappij.

‘Power/knowledge’ drukt uit dat waar kennis wordt geproduceerd, macht wordt uitgeoefend en waar ongelijke machtsrelaties zijn, kennis wordt geproduceerd. Ten eerste: met het verspreiden van kennis worden mensen beïnvloed. Kennis bezitten betekent dat je een machtsmiddel hebt. Zo is er met de kennis over calorieën een invloed uitgeoefend op mensen die dagelijks calorieën zijn gaan tellen. De wetenschap dat te dik zijn gezondheidsrisico’s met zich meebrengt zorgt er voor dat mensen meer aan hun lijn denken, en dat dokters hierop aansturen. Ten tweede, het produceren van kennis kan niet iedereen doen. Het gebeurt in bijvoorbeeld de wetenschap, waarna het wordt gepubliceerd in autoritaire wetenschapsmagazines door onderzoekers met een zekere autoriteit. Er is macht oftewel autoriteit nodig om kennis de wereld in te helpen. Een machteloze kan geen kennis produceren. Iemand die ongeschoold is, kan mij niet vertellen hoe ik moet studeren. Wetenschappers en politici daarentegen zijn mensen met veel macht en zolang ze in hun straatje blijven neemt men informatie van hen aan. In het eigen straatje blijven is hierbij van belang. Van een professor op het gebied van kwantummechanica neem ik geen advies aan. Van mijn moeder echter wel. Die heeft, net als de professor, op bepaalde gebieden (in bepaalde discourses) de autoriteit om kennis uit te dragen, zoals levenslessen en –adviezen. De personen of instituties met macht verschillen dus per discours. Maar de relatie tussen macht en kennis gaat nog dieper:

We should admit [...] that power produces knowledge (and not simply by encouraging it because it serves power or by applying it because it is useful); that power and knowledge directly imply one another; that there is no power relation without the correlative constitution of a field of knowledge, nor any knowledge that does not presuppose and constitute at the same time power relations.⁴³

---

⁴³ Foucault, *Discipline and Punish* p27

Macht en kennis zijn onlosmakelijk verbonden en het maakt een handige vuistregel om discours te analyseren: waar kennis wordt geproduceerd wordt macht uitgeoefend en andersom. Dit helpt het discours te analyseren en te zien waar de drijfveren zitten. De productie van wetenschappelijke kennis rond overgewicht lijkt op het eerste gezicht objectief, maar volgens Foucaults analyse wordt hier dus een grote hoeveelheid macht uitgeoefend.

In een ongelijke machtsrelatie is het altijd degene met minder macht waarover kennis wordt geproduceerd. Degenen met macht hebben de status om kennis te produceren. Zo zijn er bijvoorbeeld boeken vol over homoseksualiteit maar niet over heteroseksualiteit.⁴⁴ Ook over obesitas en eetstoornissen wordt er veel kennis geproduceerd, maar niet over op gewicht zijn. Hoe macht en kennis samen het discours vormen is goed te zien in *The Will to Knowledge*. Het seksuele discours kwam op gang omdat er geleidelijk een verlangen kwam vanuit de kerk om alle seksuele handelingen en seksueel getinte gedachten op te laten biechten. Hiervoor was in de Europese traditie niet of nauwelijks over seksualiteit geschreven maar door de biecht kwam het discours op gang. Door te biechten moesten mensen hun gevoelens en gedrag onder woorden brengen en de geestelijke formuleerde hier bepaalde vragen over. Hiermee werd een seksueel vocabulaire gevormd dat voorheen nog niet bestond. De macht die wordt uitgeoefend, vanuit de kerk in dit geval, produceert dus kennis door dingen onder woorden te brengen die eerst nog niet bekend waren. Met het in kaart brengen van het gedrag en de gedachten van mensen, was het vervolgens mogelijk hier eisen aan te gaan stellen. Bepaalde behoeftes en gedrag werden ingedeeld in ‘normaal’ en ‘abnormaal’. Deze kwalificatie is normatief, want er wordt verwacht van mensen dat ze zich op een bepaalde manier gedragen. Als je je abnormaal gedraagt, moet daar een verklaring voor zijn en moet er naar een oplossing worden gezocht, om vervolgens het gedrag aan te passen. De machtsrelaties zijn dus productief in zowel het produceren van kennis als het produceren van gedrag.

‘...even at their most constraining, oppressive measures [power relations] are in fact productive, giving rise to new forms of behaviour rather than simply closing down or censoring certain forms of behaviour.’⁴⁵

De norm verbiedt niet alleen bepaald gedrag, het zorgt er ook voor dat er ander gedrag voor in de plaats komt. Het creëert nieuwe vormen van gedrag. Het is bijvoorbeeld niet netjes om je helemaal vol te stouwen met gebakjes, chocolade en koekjes. Dit zie je op (verjaardags)feestjes waar hapjes worden aangeboden. De behoefte om jezelf vol te stoppen met zoetigheid zal je dus op sociale gelegenheden grotendeels onderdrukken. Maar ook zorgt deze regel er voor dat de behoefte in het geheim wordt bevredigd. Misschien wordt er een

---

⁴⁴ Mills, *Michel Foucault* p69

⁴⁵ Mills, *Michel Foucault* p33

stapel zoetigheid ingeslagen bij de supermarkt maar tegelijk wordt ervoor gezorgd dat het erop lijkt dat het voor een feestje is, en niet alleen voor jezelf. De boodschappen worden verstopt ergens zodat huisgenoten of vrienden die op bezoek zijn niet zien wat je van plan bent. Bij het volstoppen wordt gezorgd dat niemand het ziet en komt waarschijnlijk een gevoel van schaamte. De norm zorgt er dus niet alleen voor dat mensen dingen laten, maar ook dat er andere vormen van gedrag en emoties worden ontwikkeld om met de vreetbuien om te gaan. Dit voorbeeld is zo'n sterke vorm van incorrect gedrag dat het zelfs gepathologiseerd is. Vreetbuien zijn niet goed, daar moet iets achter zitten. Er is iets serieus mis en er moet over gepraat worden om het te corrigeren. De reden dat het niet goed is heeft iets te maken met de norm om slank en gezond te zijn, en de norm om goed voor jezelf te zorgen. Maar het is vooral van belang in een Foucauldiaanse lezing om de contingentie in te zien van dit voorbeeld. Het feit dat dit verschijnsel een naam heeft en zo gepathologiseerd is, had ook anders kunnen zijn. Dit wijst erop dat er macht wordt uitgeoefend die de kennis over vreetbuien als ziekte produceert.

Het produceren van kennis over wat een gezonde levensstijl is en wat niet, en waar je het slankst bij blijft, zorgt er voor dat er van mensen verwacht wordt dat ze zich hier aan houden. Er is geen wet van bovenaf die verplicht slank te zijn, maar de grote hoeveelheid machtsrelaties die werkzaam zijn dwingen toch af dat mensen zich aanpassen aan het discours. Andersom geldt ook: mensen willen slank zijn en leveren hiervoor veel strijd. Ze gaan op zoek naar meer kennis over de juiste methodes om slank te worden en te blijven. Daarin zit het geloof verpakt dat als je alles weet, je ook slank zult zijn. Niet voor niets hebben nieuwe diëten en trainingsprogramma's het over het geheim dat ze voor je zullen onthullen. Als je het geheim kent, zul je geen moeite meer hebben slank te blijven. Er is ultieme kennis, en het eind van de zoektocht naar kennis over slank zijn, is daadwerkelijk slank zijn.

5. Discipline en het lichaam

Discipline is een vorm van macht die in de huidige maatschappij actief is. Het draait om het internaliseren van macht en het effect dat dit heeft op het lichaam. Het discours rond lichaamsgewicht is duidelijk ook onderhevig aan disciplineren. Individuen hebben ideeën over wat juist is en wat niet (de geïnternaliseerde macht) met betrekking tot eten en bewegen en dit heeft een uitwerking op het lichaam. Hier zal onderzocht worden wat de verhouding tussen discipline en het discours is, en wat dit betekent voor de ideeën rond gewicht.

In *Discipline and Punish* schrijft Foucault over het panopticon.⁴⁶ Dit is een architectonisch ontwerp dat een metafoor vormt voor onze huidige samenleving. Het panopticon is een gebouw met een buitenste ring waarin zich cellen bevinden en in het centrum een toren van waaruit alle cellen te zien zijn. De cellen kijken uit naar buiten en naar binnen, maar kunnen niet bij elkaar naar binnen kijken en de inzittende kunnen ook niet zien of ze geobserveerd worden vanuit de centrale post. In de centrale post kan iemand zitten en de inzittenden bekijken, maar er kan ook niemand aanwezig zijn. Deze observator heeft verder ook geen mogelijkheid om met de inzittenden te interacteren. De theorie wil dat wie je ook in de cellen zet, dat kunnen gevangenen zijn, of gekken, schoolkinderen of arbeiders, dat ze zich beter gedragen op het moment dat ze zich bewust zijn van de mogelijke observatie. Ze hoeven daarvoor niet constant geobserveerd te worden en er is niet eens de mogelijkheid tot straffen, maar toch zullen ze zich beter gedragen als ze het idee hebben dat ze kunnen worden bekeken. Arbeiders gaan harder werken, schoolkinderen doen beter hun best, gevangenen doen ook iets beter dan normaal en gekken doen minder gek. Ze internaliseren de normen die gelden voor goed gedrag. Er is geen wet die ze dingen oplegt, noch een straf voor slecht gedrag, maar toch willen ze zich juist gedragen bij de mogelijkheid geobserveerd te worden.

Volgens Foucault is dit een afspiegeling van onze huidige omgang met macht. Deze nieuwe ‘politieke anatomie’⁴⁷ zorgt er voor dat de macht niet meer van bovenaf naar beneden wordt uitgeoefend, zoals bij de macht van de vorst, maar dat de macht geïnternaliseerd wordt en binnen de maatschappij wordt uitgeoefend. Panopticisme is de kern van deze nieuwe politieke anatomie waarin het niet gaat om ‘de relaties van de soeverein maar om de relaties van discipline’.⁴⁸

Discipline is wederom een complex concept in Foucaults denken. Het hangt nauw samen met panopticisme:

---

⁴⁶ Foucault, *Discipline and Punish* p195-228

⁴⁷ Foucault, *Discipline and Punish* p208

⁴⁸ Foucault, *Discipline and Punish* p8. ‘Panopticism is the general principle of a new ‘political anatomy’ whose object and end are not the relations of sovereignty but the relations of discipline.’

Discipline is a mechanism of power which regulates the behaviour of individuals in the social body. This is done by regulating the organisation of space (architecture etc.), of time (timetables) and people's activity and behaviour (drills, posture, movement). It is enforced with the aid of complex systems of surveillance.⁴⁹

Gevangenis, scholen en inrichtingen zijn voorbeelden van disciplinaire instellingen. Ze reguleren gedrag door de ruimte en tijd op een bepaalde manier in te delen. Het doel is het gedrag en het lichaam te beïnvloeden en zo efficiënt mogelijk te werk laten gaan.⁵⁰ De gevangenen moeten rustig blijven en bepaalde werkzaamheden verrichten, schoolkinderen moeten zo veel mogelijk leren en de psychisch gestoorden moeten genezen of in ieder geval geen overlast veroorzaken.

Discipline is moeilijk kernachtig samen te vatten, maar het biedt interessante manieren van kijken naar de macht over het lichaam. Voor mij draait discipline om twee dingen: ten eerste is het een vorm van macht waarbij observatie een belangrijke rol speelt. Dit is anders dan de machtsvorm waarin er gestraft wordt, een van spektakel; dit is een maatschappij van surveillance.⁵¹ De discipline komt niet enkel voor in gebouwen waar de tijd en ruimte zorgvuldig zijn ingedeeld. Dit principe verspreidt zich naar meerdere plekken in de maatschappij en maakt dat mensen die zich geobserveerd voelen, zich zullen gedragen zonder dat daar straf aan te pas hoeft te komen. Daarnaast draait het om het effect dat deze machtsvorm heeft op het lichaam. De middeleeuwse vorm van macht, die van het spektakel van het straffen, had een duidelijke uitwerking op de gestrafte lichamen. Ze werden gemarteld en vernietigd. Deze nieuwe vorm van macht is hierin veel subtieler, maar evengoed actief op het lichaam.

De verhouding tussen discipline en het discours is veelzijdig, aangezien het om twee begrippen gaat die allebei meerdere betekenissen of aspecten hebben. Macht is te zien als de drijfveer in het discours. Het discours is hierbij de gang van zaken op een bepaald moment, en de macht is de kracht die zorgt voor veranderingen. Discipline is een vorm van macht en zorgt dat mensen zich op een bepaalde manier gedragen. Dit gedrag en de vorming van hun lichamen is deel van het discours. Maar in een complexer begrip van discours, waarin discours ook de bewegingen zijn om zichzelf in stand te houden, komen discipline en discours heel dicht bij elkaar. In deze definitie versmelten discours en macht met elkaar.

Waarschijnlijk om aan te geven dat de twee onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

---

⁴⁹ Clare O'Farrell 2007 <http://www.michel-foucault.com/concepts/index.html> entry: discipline. Laatst geraadpleegd op 23-06-'12

⁵⁰ Downing, *The Cambridge Introduction to Michel Foucault* p79

⁵¹ Foucault, *Discipline and Punish* p217

Discipline is ook onlosmakelijk verbonden met het huidige discours. Het discours is gebouwd op, gevormd door, en in samenspel ontstaan met de discipline.

Macht heeft een effect op het lichaam. Het straffen van de middeleeuwen laat dit heel duidelijk zien, maar ook het straffen van tegenwoordig (bijvoorbeeld detentie) houdt het lichaam in toom. Er wordt bepaald waar het mag gaan en staan, wat het mag dragen, wat het mag eten en welke dagelijkse routine het aflegt. Maar ook naast het straffen heeft macht een uitwerking op het lichaam:

... the body is [...] directly involved in a political field; power relations have an immediate hold upon it; they invest it, mark it, train it, torture it, force it to carry out tasks, to perform ceremonies, to emit signs. This political investment of the body is bound up, in accordance with complex reciprocal relations, with its economic use⁵²

De uitwerking die macht sinds de 18^e eeuw heeft op het lichaam, is het gebruiken voor economisch nut. Rond deze tijd kwam een besef van de maakbaarheid en volgzzaamheid (*docility*) van het lichaam en zijn er structurele krachten uitgeoefend om het lichaam zo efficiënt mogelijk te maken.⁵³ Het is niet het doel het gehele lichaam te controleren, maar wel de gebaren en houdingen.⁵⁴ Zoals ik in 3.3 heb omschreven is de kijk op het lichaam veranderd. Nog steeds weten we hoe maakbaar het lichaam is en wordt daar veel invloed op uitgeoefend. Alleen is nu die fysieke kracht niet meer zo van belang door de veranderingen in ons dagelijks leven. De nieuwe waarde, tegenover de oude van geld en manuren, is de schoonheid van het lichaam. Dit helpt in te zien waarom de westerse maatschappij tegenwoordig zo geobsedeerd is met slankheid.

Er is ontzettend veel bekend over hoe het lichaam werkt en er komt in rap tempo meer wetenschappelijke kennis bij. Zoals eerder beschreven is het formuleren van kennis immanent aan macht uitoefenen. Op welke lichamen wordt er macht uitgeoefend door deze nieuwe kennis? Over alle, want veel kennis geldt voor ieder lichaam. Daarnaast is er meer wetenschap geproduceerd over het te dikke lichaam dan het slanke lichaam. Het doel hiervan is het in kaart brengen van oorzaken en gevolgen van overgewicht, en deze gevolgen voorkomen. Een ander doel is de registratie van dik en slank, de kennis van de verhoudingen van lichamen. Deze kennis oefent macht uit op het dikke lichaam om slanker te worden. Tegelijkertijd komen er steeds meer dikke lichamen bij. Het effect is dus niet zo groot. Wel wordt er neergekeken op deze mensen, juist door de kennis die er over ze is. De inferioriteit van het dikke lichaam en de productie van kennis over ze, gaan hand in hand.

---

⁵² Foucault, *Discipline and Punish* p25-26

⁵³ Downing, *The Cambridge Introduction to Michel Foucault* p78-79

⁵⁴ Downing, *The Cambridge Introduction to Michel Foucault* p79

Schoonheid en gezondheid hebben altijd al dicht bij elkaar gelegen. Een ziek lichaam vindt niemand aantrekkelijk. Een gezond jong lichaam dat goed werkt wel. Een frisse, uitgeslapen uitstraling van iemand in de kern van haar leven is wat we het meeste zien in afbeeldingen die we mooi vinden. In schoonheid zit ook een element van superioriteit; iets hebben dat niet iedereen kan bereiken. Dit kunnen dure sieraden zijn, maar ook de volle figuren van Rubensvrouwen in een tijd dat de meeste mensen mager waren van armoede.

Allebei deze aspecten maken dat wij slankheid mooi vinden. Slank is gezond, wordt er continu ingepeperd. De ongezonde aspecten van te dun zijn, worden nauwelijks belicht. In deze tijd van voedsel in overvloed (in dit werelddeel althans) en dikke lichamen in overvloed, wordt het dunne lichaam een schaars goed. Dit maakt het extra begeerlijk, want er moet moeite voor worden gedaan. Mogelijk is de onderbelichting van de ongezondheid van het te dunne lichaam en de moeilijke bereikbaarheid hiervan de oorzaak dat in sommige gevallen het lichaam niet dun genoeg kan zijn, zoals in de modebranche.

De redenen dat het schoonheidsbeeld is zoals het is, zijn tegelijk ook de redenen dat er zo veel commentaar op is. Ja, modellen leven vaak ongezond om zo mager te blijven en die magerheid maakt hen ongezond, en ja, het is geen realistisch en haalbaar beeld voor de meeste mensen. Maar dat zijn nu precies de aspecten die het schoonheid maken. Deze frictie of paradox is geen deficiëntie in het discours of de methode, maar juist een kenmerk. In een discours horen wrijving en botsing thuis; de weerstand is deel van het discours.

De andere kant van discipline, de observatie, is in deze ontwikkeling ook van belang. Wanneer je bekeken wordt, is het altijd het lichaam dat gezien wordt. Nog voordat er gezien kan worden wat dat lichaam doet en of het zich wel degelijk gedraagt, zijn de vormen ervan al duidelijk. Dik zijn wordt gezien als iets slechts omdat het het stigma heeft van slecht voor jezelf zorgen, lui zijn, een last zijn voor anderen en, door de ideeën over schoonheid, wordt het lelijk en vies gevonden. Juist terwijl het grootste goed dat je lichaam kan hebben schoonheid is, in plaats van werkkraft. Deze observatie zorgt dat mensen graag slank willen zijn en zich schamen voor hun dikke lichaam. Maar de discipline is blijkbaar niet sterk genoeg om hun lichamen te laten aanpassen.

6. Conclusie

Een Foucauldiaanse discoursanalyse is geen gemakkelijke taak. Het doel is de verborgen machtsstructuren kenbaar maken, waardoor er meer inzicht verkregen wordt in de materie. Hoe wordt deze kennis geproduceerd?, welke machtsstructuren zijn hier actief?, wie zijn de actoren of kennende subjecten?, over wie wordt er kennis geproduceerd?, en wat is het doel van het discours? zijn belangrijke vragen hierin. Hoe ze te beantwoorden is moeilijk aangezien Foucault daar geen eenduidige methode voor heeft geschreven. Ik ben uitgegaan van een intuïtief beantwoorden van deze vragen, na onderzoek en observatie van ‘normale’ manieren van spreken en gedrag met betrekking tot lichaamsgewicht. Maar of in deze scriptie nu een ware Foucauldiaanse analyse is gemaakt of een wat meer eigenzinnige, de uitkomsten zijn interessant en waren bij het begin van de studie niet allemaal verwacht. Om met de woorden van Foucault te spreken:

If you knew when you began a book what you would say at the end, do you think that you would have the courage to write it? The game is worthwhile in so far as we don't know what will be the end.⁵⁵

De uitkomsten zijn waardevol, al is het twijfelachtig in hoeverre ze kunnen helpen bij het ‘oplossen’ van de problemen. Maar dat was ook niet het doel, het doel was inzicht verwerven in de structuren die maken dat er gedacht wordt zoals er gedacht wordt. Misschien helpen de uitkomsten van dit onderzoek de lezer de eigen gedachten over hun lichaamsgewicht wat te relativieren.

--

De problemen waar deze scriptie mee begint zijn divers en haken in elkaar. In hoofdstuk 2 worden ze beschreven als de alledaagse kijk naar lichaamsgewicht. Hieruit komen enkele problemen of vraagstukken naar voren die in de publieke opinie spelen.

Er is het probleem dat er wordt neergekeken op dikke mensen. Dit geeft hen een slecht zelfbeeld en zorgt er voor dat een deel van de mensen met een gezond gewicht ook druk bezig is met het behouden een slanke lijn. Dit wordt als een probleem gezien omdat er de mening heerst dat schoonheid toch niet zo belangrijk zou moeten zijn, of dat slankheid niet zo belangrijk voor schoonheid zou moeten zijn. De discoursanalyse leert ons dat het hier gaat om twee discourses die voor een groot gedeelte tegenover elkaar staan. De problemen komen voort uit het meest diep gewortelde en wijdverspreide discours dat uitdraagt dat slank mooi is. De kritiek die hierop wordt geleverd, zoals het formuleren van deze problemen, komt voort uit een andere discours dat zegt dat men helemaal niet slank hoeft te zijn om mooi te zijn.

---

⁵⁵ Foucault in Downing, *The Cambridge Introduction to Michel Foucault* p vii

Het is opvallend dat de discoursen zo langs elkaar heen praten. ‘Slank is mooi’ wordt vooral afgebeeld, maar de kritiek op dit discours, zelf ook een discours, wordt uitgedrukt in taal. Ze hebben hun eigen vocabulaire en domein. Ook het gezondheidsdiscours speelt op andere terreinen. Het doel is objectieve kennis over de populatie, terwijl dat van de vorige gaat over meningen en emoties. Het verschil in domein is een van de kenmerken van verschillende discoursen.

De wil om slank te zijn en het feit dat slankheid als schoonheid wordt gezien is heel diep geworteld in de samenleving. Hoe het zo diep is gekomen is complex en van zo veel dingen afhankelijk dat het moeilijk te herleiden is, maar het houdt zich goed in stand. Het ‘probleem’ is dat niet alleen de media deze gedachte hebben, maar dat het grootste gedeelte van de samenleving dit deelt. De voorkeur voor slankheid is een structuur waar we moeilijk omheen kunnen en advertenties spelen daar goed op in. Achter die afbeeldingen zit een bepaalde gedachte of logica maar de logica achter mooie slanke mensen die producten aanprijzen is nauwelijks als zodanig erkenbaar. Het feit dat de logica wordt gesnapt wijst er op dat mensen dit idee ook delen. Het zo onzichtbaar zijn van macht is belangrijk voor de instandhouding daarvan. Het zit zo diep dat er niet eens ingezien wordt dat er een machtsstructuur aanwezig is.

Daarnaast is er in de populaire opinie het probleem van autonomie en verantwoordelijkheid. Dit is op twee manieren aanwezig: eerst is er het vraagstuk wie er verantwoordelijk is voor overgewicht bij een steeds groter wordende groep mensen. Zijn mensen geheel en al zelf verantwoordelijk voor hun gewicht of hebben de overheid, artsen en grote bedrijven ook een verantwoordelijkheid goed voor te lichten en geen ongezonde producten aan te prijzen? Ten tweede is er de vraag naar de verantwoordelijkheid van het ongezonde streefgewicht dat een aantal mensen heeft. Met name vrouwen lijken niet slank genoeg te kunnen zijn en in de media zijn vrijwel alle mensen slank. Hierdoor krijgen mensen het idee dat ze nooit slank genoeg zijn, wat ongezonde implicaties kan hebben zowel voor het lichaam als voor de geest. De schuld wordt normaal gesproken grotendeels bij de media neergelegd, maar met Foucaults ideeën over macht en kennis wordt duidelijk dat de kennis van de schoonheid van slankheid eigenlijk door iedereen onderschreven wordt. Niet alleen de media houden dit schoonheidsideaal in stand, de gehele samenleving doet hieraan mee. Het discours rond gezondheid versterkt nog eens het idee dat slank goed is en dik verkeerd.

De wetenschappelijke kennis, die normaal gesproken nooit als een probleem wordt gezien, blijkt door de discoursanalyse een belangrijke rol te hebben. Door in te zien hoe macht en kennis met elkaar verweven zijn, is wetenschappelijk kennis een duidelijke uiting van het discours en versterkt het ook de positie ervan. Waar kennis wordt geproduceerd, wordt macht uitgeoefend. Deze kennis/macht bevestigt constant wat we al wisten: dik is slecht en slank is

goed. Niet alleen door de berichtgeving zelf die zegt dat het ongezond is om dik te zijn, maar doordat de wetenschap zich richt op overgewicht en obesitas in plaats van op slankheid, wordt de dikke mens geobjectiveerd.

In de populaire opinie is het besef aanwezig dat het schoonheidsideaal lichamen vormt, maar niet hoe diep dit werkelijk zit. De huidige vorm van macht, discipline, zorgt er voor dat in veel grotere mate lichamen worden gevormd. Discipline zorgt er voor dat mensen willen conformeren en het belangrijk vinden om goed te doen en er goed uit te zien. Dit impliceert veel meer vormen van gedrag dan alleen het in vorm houden van het lichaam. Het lichaam wordt constant geobserveerd, wat er voor zorgt dat de mens zich constant bewust van is van het eigen lichaam.

De kijk op het lichaam is beïnvloed door ontwikkelingen die er voor zorgden dat het lichaam niet meer zo zeer een werktuig is, maar nu meer wordt gezien als esthetisch object. Het idee van maakbaarheid uit DP is nog steeds erg belangrijk, maar nu is het doel niet meer het lichaam te optimaliseren om het zo veel mogelijk te laten produceren in een kapitalistisch systeem, maar om het zo mooi mogelijk te laten zijn. Het lichaam is immers niet meer nodig om te werken, dit wordt tegenwoordig veelal met het hoofd gedaan. De nieuwe waarde van het lichaam lijkt, in plaats van werkkraft, de schoonheid te zijn.

Dat het schoonheidsideaal zo onbereikbaar is, is op het ene niveau onontkoombaar en op het andere juist in grote mate bekritiseerd. Juist de dingen die moeite kosten om te bereiken en getuigen van welstand worden mooi bevonden. In deze samenleving waar juist de mensen in lagere sociale klassen dikker zijn en het moeite kost om slank te blijven, is het dus logisch dat het schoonheidsideaal trekt naar het slanke lichaam. De kritiek die er op wordt gegeven kijkt echter niet ver genoeg. Het is erop uit om structureel iets te veranderen maar heeft niet in de gaten dat de ideeën rond schoonheid en lichaamsgewicht zo diepgeworteld en paradoxaal kunnen zijn. Daarnaast heeft het niet door wat de belangrijke spelers zijn in het vormen van het discours: macht en kennis. De discoursanalyse is een methode om inzichten te geven in hoe de populaire ideeën tot stand komen, maar niet om ze te veranderen.

Bibliografie

Blackburn, Simon. *Oxford Dictionary of Philosophy* 2nd edition revised (Oxford: Oxford University Press) 2008

Brown, Gillian en Yule, George. *Discourse Analysis* 13^e dr. (Cambridge: Cambridge University Press 2003) 1e druk 1983.

Buikema, Rosemarie en Van der Tuin, Iris (red.) *Gender in media, kunst en cultuur* (Bussum: Uitgeverij Coutinho, 2007)

Downing, Lisa. *The Cambridge Introduction to Michel Foucault* 3e dr. (New York: Cambridge University Press 2010) 1e druk 2003.

Foucault, Michel. "The Subject and Power", *Critical Inquiry*, vol. 8, nr 4 (zomer 1982), p777-795. Stabiele URL: <http://www.jstor.org/stable/1343197>

--- *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*, vert. Allen Lane (Londen: Penguin Group, 1991)

--- *The Will to Knowledge* vert. Robert Hurley (Londen: Penguin Group 1998)

Gutting, Gary. "Michel Foucault", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (editie herfst 2011) red. Edward N. Zalta, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/foucault/> laatst geraadpleegd op 22-06-'12.

Hall, Stuart. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* 11e druk (London: Sage Publications Ltd, 2011) 1e druk 1997

Kendall, Gavin en Wickham, Gary. *Using Foucault's Methods* 2e dr. (Londen: Sage Publications Ltd, 2003) 1e druk 1999.

Mills, Sara. *Michel Foucault* (Londen: Routledge, 2003).

O'Farrell, Clare. 2007 <http://www.michel-foucault.com/concepts/index.html> laatst geraadpleegd op 22-06-'12

Weems, Lisa. "Review: Sara Mills, *Michel Foucault* (London: Routledge, 2003). ISBN 0415245680", in *Foucault Studies*, nr 3, november 2005, p144-149.

Wright, Jan and Harwood, Valerie (red.), *Biopolitics and the 'Obesity Epidemic': Governing Bodies* (New York: Routledge, 2009)